

**КАТЕДРА ЕВРОПЕИСТИКА
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“**

Автореферат

на

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА НАУЧНАТА СТЕПЕН ДОКТОР

ПО ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ

(шифър 3.3. Политически науки – изследвания на европейската интеграция)

На тема

**„Емпирична реконструкция на политическите взаимодействия
в историята на българската интеграция в Европейския съюз“**

(Изследване върху спомените на участници в процеса)

проф. Георги Димитров Димитров

София, 2022

Дисертационният труд е с обем на основния съдържателен текст от 1050 стандартни страници, а освен него съдържа библиография от 332 заглавия, от които 73 са на български език, а останалите на английски; 25 илюстративни фигури и 16 таблици с емпирични данни, както и две приложения с информация за проведеното емпирично изследване. Обсъден е и е насочен за публична защита на заседание на катедрения съвет на специалност Европейистика на ФФ при СУ „Св. Кл. Охридски“ на 28.03.2022 г.

СЪДЪРЖАНИЕ на дисертационния труд:

ГЛАВА I – КАКВО, ЗАЩО И КАК ЩЕ БЪДЕ ИЗСЛЕДВАНО

- 1.1. Обосновка на интереса към българската интеграция в ЕС
- 1.2. Предмет на изследването
- 1.3. Предизвикателството в изследователската задача, зададена от предходния изследователски опит
- 1.4. Ключът към разбирането на евроинтеграционния процес – какъв е тъкмо *начинът на осъществяването му като политическо взаимодействие?*
- 1.5. Предисторията на изследователския замисъл
- 1.6. Методология за изследване на *структурата* на съвкупния дискурс относно процеса на присъединяване към ЕС като *проява на неговия характер*

ГЛАВА II – ЗАЩО И КАК ЕС ВЪЗНИКВА И СЕ РАЗШИРЯВА (ИЛИ „СЕ ВЛИЗА В НЕГО“)?

- 2.1. Концептуално-методологическата програма на изследването
- 2.2. Как да *разбираме* как *стана* Източното разширяване на ЕС?
- 2.3. Рухването на Берлинската стена като фундаментална заплаха за Западна Европа
- 2.4. Страните от ЦИЕ като чудовищно предизвикателство пред интеграционния проект
- 2.5. Как ЕС постепенно придоби капацитет да стане инструмент за решаване на проблема за европейската сигурност
- 2.6. Стратегията да няма стратегия
- 2.7. Политическият възход на ЕК в контекста на деградация в императивността на присъединителния инструментите
- 2.8. Особеното в Източната гледна точка към „влизането в ЕС“
- 2.9. Обобщение: Изходното противоречие като определител на характера на разширителния процес

ГЛАВА III – НАЧАЛОТО НА ПРОЦЕСА: КАК ЗАПОЧНА ВСИЧКО?

- 3.1. Залогът в заглавието
- 3.2. Как да разпознаем началото?
- 3.3. Съдържателните многообразия в регистрираните отговори
- 3.4. Субектите на замисъла за присъединяване към ЕС
- 3.5. Специфичното съдържание на интеграционните цели
- 3.6. Публичните форумите – оскъдни, но все пак налични в особена форма
- 3.7. Обясненията – логичност в изразяваната позиция
- 3.8. Обобщение: Цялостната картина

ГЛАВА IV – ЗАЩО ДА СЕ ИНТЕГРИРАМЕ В ЕС?

- 4.1. За политиките и парите
- 4.2. Рамкиращи условия за отношението към европейското финансиране
- 4.3. За неизвестното и неразбраното в подготовката за членство в ЕС
- 4.4. Какво представлява българската интеграция в ЕС – социално-исторически предпоставки, особености в начина на работа, резултати
- 4.5. Неизвестната и неразбрана роля на решаващи дейци
- 4.6. Обобщение: Българската интеграция в ЕС е заслужаващо разбиране „голямо неизвестно“

ГЛАВА V – ГЕОПОЛИТИКАТА И ЕВРОАТЛАНТИЧЕСКА ИНТЕГРАЦИЯ

- 5.1. Войните като стимул за Източното разширяване на ЕС

5.2. Русия

5.3. Трансформация на движещото противоречие в хода на присъединяването към

5.4. Преплитане на процесите на присъединяване към НАТО и ЕС

5.5. Обобщение: Общото политическо постижение – интеграция със Запада

ГЛАВА VI – СТРАНИ-ЧЛЕНКИ И КАНДИДАТКИ В ИНТЕГРАЦИОННОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

6.1. Рамкови съдържателни и методически допускания за предстоящия анализ

6.2. Обща характеристика на неравностойното участие в процеса

6.3. Диспропорционалности в структурата на интеграционните отношения

6.4. Характерни структурни специфики на националните участия

6.5. Специфика на политическото участие на най-важните страни

6.6. Извънредните няколко случая на сериозна подкрепа за България

6.7. Маргинални страни в интеграцията в ЕС на България

6.8. Обобщение: Твърде шарена картина на международните отношения

ГЛАВА VII - ИНСТИТУЦИИТЕ НА ЕС КАТО ДЕЙЦИ НА ИНТЕГРАЦИОННИЯ ПРОЦЕС

7.1. Комисията – най-добрият ни приятел, който не е приятел

7.2. Структури на субектност в ЕК

7.3. ЕК не може да е приятел

7.4. Комисията във времето

7.5. Заключение – как така ЕК хем е, хем не е

7.6. Други институции на ЕС

7.7. Обобщение – ЕК, видяна високо над всичко останало

ГЛАВА VIII - КОЙ КАК УЧАСТВА В БЪЛГАРСКАТА ПОДГОТОВКА ЗА ЧЛЕНСТВО В ЕС

8.1. Защо България като цяло?

8.2. Подготовката за членство се концентрира върху завършека на преговорите

8.3. Централни и маргинални субекти в подготовката

8.4. Основните участници по-отблизо

8.5. Периферните играчи

8.6. Отражение на историческата динамика върху начина на провеждане на интеграцията в ЕС

8.7. Обобщение: аналитична деконструкция на националното единството в присъединителния процес

ГЛАВА IX – ЗАЩО ТАКА ТРУДНО?

9.1. Трудно, защото е тежко, а е тежко по много причини

9.2. Характерните секторни заприщвания (Bottle-necks) в преговорите

9.3. Влияние на реформите върху хода преговорния процес

9.4. Обобщение: дали бихме започнали, ако предварително знаехме за какво става дума

ГЛАВА X – ОБОБЩЕНИЕ: КАКВО СЛЕДВА ОТ ВСИЧКО ТОВА?

10.1. Можем ли да мислим интеграцията в ЕС на България?

10.2. Поуките от знанието за интеграцията в ЕС за нейното бъдеще и бъдещето на науката за европеизацията

10.3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ – общият смисъл в историята на българската интеграция в ЕС

БИБЛИОГРАФИЯ

ПРИЛОЖЕНИЯ

Общият дисертационен замисъл се разгръща в 10 глави, предлагащи решение на поредица от свързани помежду им конкретни проблеми и създаващи системна историзирана картина на интеграционно взаимодействие между България и ЕС. Трудът защитава тезата, че българското присъединяване към ЕС е процес с национална специфика, разкриваща се чрез взаимната допълнителност на детайлите, които изразяват неговия цялостен политически характер.

В първа глава е обоснована необходимостта от изследването чрез аргументация на тезата, че, *за да можем да провеждаме политика на интеграция в ЕС по отговорен начин, трябва да разбираме процеса, от който присъединяването на България към Съюза е особена, но и особено важна част.* Актуалността на проучването следва от факта, че интересът към българската интеграция в ЕС е малък и устойчиво намаляващ през годините, въпреки съдбовността на този незавършен епизод от историята на страната. Нашата интеграция в ЕС стана жертва на успеха си, тъй като нейните отделни постижения в качествено подобрене на живота чрез устойчив икономически растеж и пакет от лични свободи, се приемат за даденост, като изпълнено обещание за „нормализация на живота“. Нормалното сякаш е „нищо особено“ и не може да е приоритет на общественото внимание. Отделно от това, форматиранията от медиите масова култура е фокусирана върху скандалите, а в темата „интеграция в ЕС“ у нас те не липсват. Те сякаш надделяват над ползите и обществеността вижда именно тях (независимо дали ще става дума за затварянето на реактори на АЕЦ „Козлодуй“, за спиране на средствата по ФАР и САПАРД или за „къщи за тъщи“). Предмет на внимание стават отделните злополучия и злоупотреби, а не самият процес на интеграция в ЕС.

Българското присъединяване към ЕС заслужава да е предмет на внимание, защото е проблем за бъдещето на ЕС и то в два смисъла. Първо, отчитайки всички положителни промени, все пак цялостната обществена ситуация се е влошила като качеството на живота, (а не само като качество на демокрацията – Канев, Тодоров 2014), за което свидетелстват данните от ежегодното проучване по Индекса на настигането.¹ Но качеството на интеграцията в ЕС на една страна-членка засяга целия Съюз, защото самият смисъл на членството е в националния принос към неговото развитие. Поради това е важно,

¹ Информация за международното сравнително изследване на *Институт Отворено общество*, провеждано всяка година от 2011-та насам, както и неговите конкретни резултати виж на <https://osis.bg/?p=871>.

второ, че резултатът от Източното разширяване, какъвто го наблюдаваме в Полша, Унгария, Румъния и България², е произведен от разширителна политика на ЕС. Макар от източна гледна точка процесът да изглежда като присъединяване към ЕС, той е организиран и дирижиран (материално, институционално и идейно) тъкмо от Съюза. *Интересът към българската интеграция в ЕС е стимулиран от желанието да разберем общата логика и специфичните механизми на изключително важен европейски макро-исторически процес.* Търсенето на алтернативни модели за разширителна политика на ЕС е исторически съдбовно за целия континент.³ От присъединяването към ЕС се очакваше да бъде атестат за успеха на пост-комунистическия преход в СЦИЕ и гарант за необратимостта на реформите. А вече знаем, че *успехът на Източното разширяване на ЕС е доста условен* (van Meurs, de Bruin, van de Grift, Hoetink 2018; Pridham 2007). Защото, първо, цената му бе България и Румъния да се откъснат от общия блок на СЦИЕ. Второ, приемането им в ЕС през 2007 г. стана „под условие“, с допълнителна предпазна клауза – за отлагане на началото на членството и с въвеждане на следприсъединителната условност под формата на „Механизъм за сътрудничество и проверка“. Трето, следприсъединителната условност се предполагаше, че ще е за кратко, но и досега тя не е официално прекратена. Стриктно погледнато, Петото разширяване на ЕС все още не е завършило.

Проведеното изследване установи, че политиката за европеизация чрез предприсъединителна условност (Schimmelfennig; Sedelmeier; Grabbe) не е естествен, т.е. единствено възможен сценарий.⁴ Нейният дизайн е непреднамерен, политико-исторически конструиран, доколкото е императивно наложен от комплекс от тогавашни социално-политически обстоятелства. Този модел на разширителната политика създава „разминаването между изискванията на присъединяването и задълженията на членството в ЕС“ (Hillion 2011: 196). Проведената чрез предприсъединителна условност подготовка за

² В първите години на XXI в. е изглеждало, че българо-румънският случай е „малко по-особен“, поради „изоставането“ на двете балкански общества от общия процес, поради което на двете страни е лепнат дискредитиращият етикет laggards, станал „общо място“ в голяма част от специализираната литература. Но в този особен случай се вижда ранно предупреждение за фундаментален проблем в целия комплект от *ценностни допускания, цели, приоритетни задачи и инструментариум* на Източното разширяване.

³ Заслужава да се отбележи, че редица изследвания върху нашата интеграция в ЕС мотивират интереса към темата чрез значимостта на получените изводи за бъдещото разширяване на ЕС към Западните Балкани. (Vozhilova 2008, Карамфилова 2012, Плачкова 2020, Попова 2022 и др.)

⁴ „... европеизацията трябва да се разглежда като проблем, а не като решение. ... На този етап потенциалът ще е по-голям, ако човек се обърне към европеизацията като „нещо, което трябва да се обясни“, а не „нещо, което обяснява“.“ (Radaelli 2004: 2).

членство в ЕС противоречи на декларативната цел на европеизацията (съдържаща се в Копенхагенските критерии), заради интереса от задължителен успех на ЕК в условията на липса на ресурси за *същинска социетална промяна, която и не фигурира в програмата за подготовка за присъединяване.*

Обект на изследването е връзката между *polity, politics и policies* на европейската интеграция на България, определящи степените и формите на европеизацията. Предходни изследвания са доказали *висока степен на еднопорядковост в секторната диференциация на резултати от интеграцията в ЕС на първите 10 страни от Петото разширяване на ЕС и в България. Това свидетелства, че определящото в двата случая е именно общата разширителна политика на ЕС, а не толкова националните ситуации.* Ето защо, макар фокусът в нашето емпирично изследване да е върху широтата и многообразието на детайлите в процеса на българската подготовка за членство в Съюза, *същинският изследователски предмет тук са механизмите за интеграция в ЕС като възплъщение на характерен политически подход.*

Изследването на този предмет стъпва върху концептуален синтез на постигнатото от предходния опит в проучванията върху разширяванията на ЕС. Повечето от предходните изследвания попадат в две основни групи: а) следващи хронологичен или фактологично-описателен подход и б) проверка за валидността на доминиращи теории. В контраст с тази традиция, настоящият труд *изяснява реалните механизми в целостта на интеграционния процес, които досега са оставали извън обсега на изследователския интерес главно поради притеснения от самото проблематизиране на ефективността на провежданите от Европейската комисия политики.* Изследването се придържа към методологическата програма на международното сравнително проучване на европеизацията, реализирана чрез трансформациите в сектора на регионалната политика в СЦИЕ (Hughes, Sasse, Gordon 2005). Нейните основни императиви са: а) емпирията да не се използва единствено за тестване на предварителни мисловни схеми, а като *източник на нова информация относно сложността на изследвания предмет;* б) да се отчита *диалектичността на двупосочно взаимодействие между ЕС и кандидатките,* която е неподозирана преди изследването; в) всяка от страните във взаимодействието да се разглежда като *сложен конструкт от субекти със свои интереси и репертоар на действие, но търпящи промени в хода на самото взаимодействие, поради което се развива и самото то;* г) да не се търси универсално общото (каквото е

намерението на всяко насочено към теоретични резултати усилие), а обратното – *познавателен приоритет да има специфичното за разглежданите процеси.*

Интересът към начина на действие е път за разбиране на *социо-политическите механизми за конструиране на специфичния резултат, в които е въплътен същностният характер на политиката за разширяване на ЕС.* Тази политика не е предварително регламентирана като начин на взаимодействие с кандидатите за членство, а нейната същина е далече отвъд и дълбоко под декларативните цели и обещания. Те също са част от реалността на процеса, но не са цялата истина за него. *Същността на разширителната политика на ЕС, включваща механизмите за нейната практическа реализация, е голямо неизвестно към днешна дата,* доколкото ходът на конкретните събития в Източното разширяване позволи *от нормативно регламентираната процедура да се стигне до политически дискреционно провежданата* цялостна разширителна политика на ЕС, с решаващата роля на ЕК и чрез инструмента на предприсъединителната условност.

Избраният подход, фокусиран върху начина на политическа реализация на Източното разширяване на ЕС, задължава да стигнем до равнището на *личната субектност на дейците на интеграцията, но същевременно и да преодолеем присъщата ѝ субективност.* Тъй като голямата част от взаимодействията протичат далече от (а понякога и в разрез с) писаните правила на интеграцията в ЕС, само спомените на участниците в тези събития могат да свидетелстват за сложността, многообразието и драмите в тях. Избраната качествена методология цели *да достигне, отвъд отделните дискурсивни практики, до съдържателните и структурни особености на социалната реалност, която е представена чрез тях, но в идеологически изопачен вид, понякога скриващ отделни аспекти на случилото се.*

Методологията на емпиричното изследване⁵, чиито резултати са в основата на дисертационния труд, е аналитична реконструкция на българската интеграция в ЕС през спомените на ключово важни участници в нея, базирана на критичен диалог с предходната изследователска традиция, чрез който определихме тематичните акценти в груповия разказ

⁵ То се надгражда над резултатите от предходни научни проекти: „Ролята на борбата с корупцията в отношенията между България и ЕС“ (финансиран от ФНИ на СУ 2011-2012); „Сравнителен анализ на следприсъединителната условност в България и Румъния“ (в рамките на проект МАХСАР по 7РП 2013-2016); „Източните разширявания на Европейския съюз: особености на взаимодействието между Европейската комисия и страните кандидатки“ (в рамките на изследователската програма на Жан Моне Център за високи постижения към катедра Европеистика на СУ, финансиран от програма ЕРАЗЪМ+ 2016-2017).

на нашите EU интегратори.⁶ Отчитайки факта, че респондентите са били въввлечени в евроинтеграционния процес на различни негови етапи в различни професионални и институционални качества, изследователският екип⁷ събра емпиричната информация чрез дълбочинно полу-стандартизирано интервю, за да минимизира различието на тези персонални позиции. Зададените въпроси (виж Приложението) се отнасят до ключови събития и аспекти на присъединяването на България към ЕС *с подчертан фокус върху онези, които са предмет на спорове в научната литература: началото на процеса; неговият общ политически замисъл и цели; ролята на геополитическия контекст; привърженици и противници на българската кауза; ролята на ЕК; начин на работа по подготовката за членството; проблеми в преговорите; евентуален принос на гражданското общество и др.* Теренната работа бе от есента на 2017 до края на 2018 г. Получихме спомените от 47 души: 2 министър-председатели, 7 заместник министър-председатели, 7 външни министри, министри и техни ресорни заместници, директори и завеждащ отдели на институционални звена по интеграция в ЕС в държавната администрация, главни преговарящи и дипломати, ръководители на работни групи по преговорните глави. Съвкупността от респонденти е достатъчно многообразна, не само от професионално-статусна гледна точка. Двадесет и седем от респондентите са мъже, двадесет – жени. Те са представители на основните партии, които са имали най-голямо участие в евроинтеграционния процес: БСП, ДПС, НДСВ, СДС (по азбучен ред). *Събраната информация притежава необходимото ролево многогласие, така че съвкупният дискурс е типологически представителен за самия интеграционен процес, а не сума от частни виждания.*

Задачата на анализа е да *открие значимите социално-политически факти, да ги остойности* чрез разполагане в *широкоформатен европейски исторически процес, при което те придобиват свършено ново измерение, понякога различно от онова, което нашите респонденти са имали субективно предвид.*

⁶ Вж. Национален архив от спомени за процеса на присъединяването на България към ЕС на сайта на проект Жан Моне Център за високи постижения (<https://jeanmonnetexcellence.bg/дейности/дигитален-архив/>), както и на сайта на Дипломатически институт към МВнР (<http://bdi.mfa.government.bg/>). Архивът е с обем над 1200 страници.

⁷ Изследователски колектив: проф. дсн Георги Димитров, (ръководител), участници: доц. дпн Мирела Велева, Биляна Дечева (експерт в Дипломатически институт) и докторант Любомира Попова.

Инструктираният от академичната традиция прочит на този „групов спомен“ създава съвършено различна социално-политическа картина, която не съвпада с ничие лично виждане. Изследването се придържа към методологическия императив – значимостта на всеки факт в една ситуация произтича от смисловия му принос за проясняването на другите факти в нея, а и самият той черпи своя нов, обогатен смисъл от това допринасяне. Взаимно смислово напасване на фактите разкрива реалния смисъл на историческия процес в многомерното и широкоформатно социално-политическо пространство на Петото разширяване на ЕС. Анализът откри 8638 (осем хиляди шестстотин тридесет и осем) отделни смислови акцента в груповия дискурс. Тяхната интерпретация е направена чрез оригинална методология, която се разполага между контент анализа и дискурс анализа, отличавайки от тях по няколко неща:

- Единица, носител на смисъл, не е отделна дума или словосъчетание, а цялостния параграф на изказване;
- Търси се не брой на позовавания на отделни думи, а пределно широк кръг от явни или имплицитни смислово-ценностни измерения, в които се разполагат изказваните твърдения;
- Търси се особена, характерна за конкретния изследван предмет, системно-структурна цялост в разпознатите смислово-ценностни измерения;
- Идентифицира социално-исторически структурни основания за интерпретация на системата от разпознати смислово-ценностни акценти.

Предельно абстрактно, това е историзирано приложение на подхода към „разширената отнология на съзнанието“ (Мамардашвили 2004) към българската интеграция в ЕС. Многоизмерната структура на съвкупния експертен дискурс е обективен факт. Тя има конкретна система от характерни смислово-ценностни особености и я разглеждаме във връзката ѝ със съдържателните твърдения за характеристиките на предмета. Познавателната цел е да се идентифицират, типологизират и обяснят (чрез системните им връзки) ключови особености на проблемната социално-политическа ситуация от гледна точка на нейната сложност, вътрешна структура, варианти за проявление, евентуална динамика на развитие (или поне промяна) и, най-вече, възможни – в нейните рамки – действия за повишаване на ефективността на политиките, в настоящия случай – на политиките за разширяване на ЕС.

Втора глава изгражда концептуално-методологическата програма на изследването. Въпреки наложеното разбиране, че Източното разширяване на ЕС е поредното (пето), интеграцията на СЦИЕ се откроява като *уникален и удивителен* исторически процес, който не може да се разбере, ако го свеждаме до частен случай на нещо по-общо. Той преобразува не само пост-комунистическите общества, кандидатстващи за членство в ЕС, но и самия Съюз. Още по-важното е, че в хода на неговото разгръщане самият той се променя качествено чрез преобразуване – по неговата собствена вътрешна логика – на политическите цели, задачи и инструменти, както и темпото на реализацията му. Най-важното е, че *Източното разширяване на ЕС не е серия от събития, а единен процес от преобразувания, призван да реши екзистенциален социално-политически проблем на Европа след краха на Социалистическия блок*. Предложената концепция е *обяснение* на известното за Източното разширяване на ЕС, *обръщайки особено внимание на привидните странности в процеса*, т.е. обяснение не само *защо са станали* нещата, но и *защо по този особен начин*.

Източното разширяване на ЕС *трябва да* присъедини пограничните пост-комунистически общества към интеграционния процес в Европа, но това *не може да* стане поради качествената несъизмеримост на двете „съставки“, които би трябвало да се обединят. Това противоречие маркира характера на всяка от *фазите в разгръщането на процеса*, които са само *форми за движение на противоречието*. Със самото движение противоречието едновременно се запазва в някаква степен, но и се предефинира, преобразува и отмества към станалия възможен, в последна сметка, край. Поради което и стигаме до изключително странния финал на процеса: хем той завършва в средата на 2004 г. за голямата част от участващите в него страни, хем за две от страните – България и Румъния – приемането в Съюза се отлага за година и половина; хем на 1 януари 2007 г. те стават членки на ЕС, хем към тях се запазва приложението на условността, механично превърната от предприсъединителна в следприсъединителна, защото задачите на присъединителния процес не са завършени; хем процесът завършва относително успешно с износ на мир, стабилност и просперитет към новоприсъединилите се страни, хем това става с цената на дестабилизация на самия Съюз, последица от което са две важни неща: а) провал на проекта за конституция на ЕС и б) необходимостта след 2013-та година все по-настойчиво да се разработват и вече се прилагат общи политики за защита на ценностните устои на ЕС срещу

системни правителствени действия в страни-членки, подкопаващи фундаменталните му ценности.

Такъв резултат е съществено, *негативно-различен* от целите, поставени в началото на процеса. *Този амбивалентен резултат е пряко следствие от същността на цялостния процес, който е обусловен от противоречието в самата изходна задача – трябва да стане, но не може да стане.* Ето защо е оправдан интересът към логиката и особеностите в протичането на присъединително-разширителния процес.

Рухването на Социалистическия лагер *изстреля над Европа цял фейерверк от чудовищно остри заплахи за сигурността на западноевропейските общества* (Moravcsik, Vachudova 2003; O'Brennan 2006a; Piedrafita, Torreblanca 2005; Wood 2017). Те могат да се групират в три разреда:

а) Германизация на Централна Европа и последващ разпад на френско-германския „мотор на европейската интеграция“;

б) Централна Европа като вулкан от социално-икономическа и политическа нестабилност;

в) аспирации на Русия към „зоната на нейни традиционни стратегически интереси“.

Създаването на ЕС в началото на 1990-те изглежда като чудодейно решение на тези фундаментални заплахи. Той е и продължение, но и качествено преобразуване, предполагащо преосмисляне на цели, политически инструментариум, характер и обхват на интеграционните политики. Защото, както метафорично, но пък точно се изразява главният преговарящ от името на ЕК, посткомунистическите страни „са съвършено различен звяр“ (Landaburu 2006). Не става дума само за това, че техните икономики в онзи момент са в криза; че в тях тепърва трябва да протичат структурни реформи в собствеността, в начина на управление и в отрасловата структура; че всички те са много по-слаби по икономически показатели от средните стойности в ЕС, а различията между самите общества в региона са много съществени. В добавка към всичко това, същинският проблем е „посткомунистическото наследство“ (Cirtautas, Schimmelfennig 2010). То не е поредната от характеристиките на обществата в СЦИЕ, а именно същностният им характер. Това, на първо място, е икономически проблем: *зависимост на икономиката от държавни субсидии и от държавата като главен потребител на стоки и услуги; ирационално, идеологически мотивирано, разходно ориентирано отношение към публичните ресурси; незачитане на*

писаните норми поради *абсолютно върховенство не на правото, а на волунтаристичната партийната воля.*

Псевдо-икономическият характер на пост-социалистическото стопанство⁸ не се променя автоматично чрез приватизацията (Dimitrova, Dragneva 2002). Много тежък втори икономически фактор е качеството на работната сила, но не толкова като демографска структура и компетентности, а като неизразимия в количествени показатели трудов етос – нагласата с лични качества да осигуриш просперитета си. Половин век „строителство на социализма“ създава преобладаваща нагласа на пасивност и зависимост от държавната грижа – на първо място в здравеопазването, образованието, социалната защита, но и по-общо: в широко разпространената нагласа, че „държавата трябва да дава“ (Avramov 2016; Agh 2008, 2015). При тези предпоставки е повече от логично, че корупцията като начин за оцеляване ще стане систематичен феномен.

Още по-тежко е комунистическото наследство в два други решаващи сектора на обществения живот – администрацията и системата за правораздаване. В комунистическите общества икономиката е държавно-планова и няма нужда от правна защита, защото собствеността се смята за архаизъм от миналото, подлежащ на изчезване. Поради това правната система е крайно маргинализирана, тъй като не е фундамент за стъпващо върху система от закони опосредяване на взаимодействията между равностойни и равноправни субекти, което засяга и съдържанието, и качеството на законите, а и начина на действие на цялата правна система (Schönfelder 2005; Христов 2012; Михайлова 2015; Todorova 2020; Пунев 2022).

Именно този характер на пост-комунистическите общества в СЦИЕ е „чудовищният проблем“ в задачата за тяхната европейска интеграция. Но Договорът от Маастрихт не прави почти нищо ново по отношение на процеса на вземане на решения, каквито интеграцията на СЦИЕ предполага, защото разчита на наследените институционални структури от ЕО. Известна готовност за работа в условията на очакваното Източно разширяване ЕС получава чак през 2003 г., когато влиза в сила Договорът от Ница.

Изходното противоречие в задачата, която Петото разширяване на ЕС трябва да реши, получава формулировка: по логиката на проблема за сигурността в Европа

⁸ Изследванията на Румен Аврамов доказват, че в България завършена монетизация, т.е. пълно подчиняване на икономиката на стоково-парични отношения, настъпва чак в края на 1990-те (Аврамов 2007, т III).

разширяването следва да включва максимален брой страни от неопределимата Централна и Източна Европа. Но по логиката на националните приоритети на страните-членки в ЕС, включващи (без да се свеждат до) бюджетни притеснения, усилието е да се минимизира броят на приетите пост-комунистически страни. В ситуация на едновременна необходимост и невъзможност да се вземе решение, то се отлага, оставяйки с висока доза неопределеност. За начало на процеса се смята подписването на Споразумения за асоцииране (Europe Agreements), които стъпват на разработената още в 1990 г. обща рамка за такива споразумения с Европейските общности и членуващите в тях страни (тогава 12). В тази ситуация има две много симптоматични за характера на процеса, особености:

Първо, сключването на такива споразумения в онзи момент *не се възприема като подготовка за членство, а като алтернатива на членството* (Maresceau 1997; Tatham 2009). Второ, названието „Европа споразумения“ внушава цялост и завършеност, а съдържанието е обратното – договор за частично обвързване, без интеграция: а) не е цяла Европа, а само отделната страна и ЕО, които се споразумяват б) да се свържат само чрез търговия и, твърде неангажиращ (но пък демонстриращ добронамереност), политически диалог. Междувременно вече в средата на 1993 г. Решенията на Европейския Съвет от Копенхаген въвеждат възможност за политика на устойчиво разширяване на ЕС. От документа ясно се вижда, че *върховната цел на източното разширяване на ЕС е мирът и сигурността в Европа, гарантирани от неговата подкрепа за възстановяване на икономиките в СЦИЕ*. Вижда се също, че еднозначност и понятийната строгост са били последна грижа на авторите, силно притеснени от предстоящото начинание. Поради което загрижеността за опазването на импулса за по-нататъшно развитие на Съюза е изведена в отделен параграф, а останалите критерии са произволно изброени в общо изречение (Hillion 2014).

Стратегическият документ, в който за първи път се конкретизират необходимите политически промени в институционалния дизайн, начина на работа и структурирането на бюджета на ЕС, заедно с практически постижимото разширяване в онзи момент, е *Програма 2000 (Agenda 2000), предвиждаща приемането само на пет СЦИЕ*. Катализиращото влияние върху политическата преориентация на войните в бивша Югославия (1991-1995) не може да бъде подценено, защото те материализират най-страшните кошмари за сигурността

в Европа: потоци бежанци от взаимно-причиняваните злодейства в замесените страни, но също и *разрастващ се процес на криминализация на икономиките в съседните страни.*

Макар в хода на процеса да са изготвени редица документи, които съдържат думата „стратегия“ в заглавието си или са разглеждани като стратегически от интерпретаторите им, единствената реално приложена стратегия на Петото разширяване, е била – да няма стратегия (Grabbe 2006: 28). ЕС последователно се пази от поемане на ясен ангажимент към разширяването в региона. Работи с насърчаваща реторика, внушения и символно натоварени жестове като „структурирания диалог“, но *без каквото и да е правно обвързване. Във всеки следващ момент, в който процесът напредва и набира сила, взаимодействието между ЕС и страните кандидатки се основава на и регулира от документи с все по-нисък ранг на ангажиране на ЕС и правно обвързване със страните адресати:* Бяла книга, въпросник за скрийнинг, доклади от мониторинг на ЕК и т.н. По силата на Европа-споразуменията, първата стъпка към тяхната реализация е установяване на съответствие със законодателството в областта на търговията на ЕО/ЕС. Тази работа е възложена на Европейската комисия, с която тя се заема пряко, дейно и отговорно. С напредването на процеса ролята, обаче, и политическата тежест на ЕК се променя качествено. Тя се оказва в ролята на многоръкия бог-ментор Шива: трябва да определя „операционализацията“ на Копенхагенските критерии; да оценява как страните кандидатки осъществяват прогрес към съответствие с детайлизираните от нея стандарти за членство; да управлява целия пакет от инструменти за насърчване и подкрепа на предприєдинителна подготовка, включително предоставяне на експертизи, осигуряване на модели за реформи, прословутите twinning програми по редица секторни политики и пр.; да управлява бюджета, включително да следи за начина на усвояване на средствата по програми ФАР, ИСПА, САПАРД; да се произнася по достигнатата готовност на съответната страна за членство, което е предпоставка за финално решение на ЕП и Европейския съвет.

Този комплект от компетенции и правомощия превръща ЕК в централен политически субект в процеса на разширяването, *каквото не е била при предходните вълни на разширявания* (O’Brennan; Laursen, Illion, Ферхойген). Освен това самата ЕК вижда в Източното разширяване възможност за собствена институционално-политическа експанзия (Ферхойген 2020), за утвърждаване на своето политическо влияние в ЕС и в Европа като цяло. Това има съдбовно значение за хода на целия исторически процес. Кандидатстващите

страни, от една страна, получават изключително ценен, компетентен, добронамерен и разполагащ с ресурси от всякакъв характер съюзник, който е просто „прекалено голям, за да се провали“. ЕК получава особен стимул да постига максимум в решаването на възложената ѝ задача. Това има пряко влияние върху характера на разширителната политика – „фетишизация на правото на ЕС“. Това означава, че целият процес на подготовката за членство в ЕС минава под знака на първостепенния приоритет за хармонизация на националните законодателства с постиженията на правото на ЕС, което в научната литература по най-безхитроsten начин се нарича „пренос на правила“ (rule transfer). *Преносът на достиженията на правото на ЕС (acquis communautaire) е едновременно и приоритетно важен, и институционално удобен инструмент за реализация на най-важната функция на ЕК в хода на разширяването. Изисквайки положителен финал на провежданата под нейно ръководство политика, ЕК разбира, че ключът към успеха е в... минимизацията на задачата (Hughes et al. 2005: 17). Поради тази политически конструирана и заинтересована безвъпросност започва да изглежда, че политиката за разширяване е като „природна даденост“ – универсална и единствено валидна, сякаш естествена (Sedelmeier; Gateva). А тази привидност ѝ придава политическа легитимност и мотивационна сила.*

Така характерът/противоречието на решаваната от Източното разширяване задача се прехвърля като комплекс от характерни черти в начина за провеждане на политиката. Тези особености, взети сами за себе си, (защото така ги заварваме като исторически факти), често пъти изглеждат озадачаващи странности. Обаче по същество те са неизбежната цена за протичането на процеса към евентуалния му желан, но несигурен край: първоначално отлагане на разширяването, стесняването на задачата по подготовката за присъединяване до приоритизиране на икономическата интеграция; допълнителното свиване на задачата до прехвърлянето на *acquis* в националните законодателства; паралелният възход на ЕК като локомотив или диригент на процеса, но с цената на подчиняването на подготовката за членство, на специфичните за тази институция компетентности, нейните регламентирани компетенции и институционални интереси; но също и удобството от намерения заместител на невъзможната принуда към реформи, създаващ необходимата видимост за обективност в наблюдението над кандидатките за членство, които с желание приемат минимизацията на интеграционната задача; открояваща

се роля на личностните (в комплект с национални и партийни) интереси на ключовите фигури в ЕК и т.н. Това е цената на постигнатия качествен напредък на разширителната политика. Само на тази цена става възможно първоначално наличната инерция от предходната фаза да промени изходните предпоставки така, че успехът да стане вероятен. *Тази трансформирана инерция се превръща в сякаш самостоятелен интеграционен импулс, спрямо който вече се подреждат останалите исторически обстоятелства и приноси на участващи субекти.* Странното тук е само това, че с по-късна дата този *исторически конструиран импулс започва да изглежда като изначална даденост* и общ обяснителен принцип за провеждането на политиката на разширяване на ЕС по „логиката на уместността“. Позитивистката наука с готовност тръгва от тази „безвъпросна даденост“, за да съгради своята фанфарна версия за „най-големия външно-политически успех на ЕС“, следвайки себепоздравителната реторика на ЕК (Kochenov 2014).

Това е само половината от историческата реалност, защото Източното разширяване е резултат и от насрещното движение на политиките за присъединяване на СЦИЕ. Да се говори за обща гледна точка на участниците от Изток е прекомерно огрубяване, заличаващо много съществени различия между СЦИЕ в привидно еднаквата ориентация за присъединяване към ЕС. При все това, подобно на своите партньори от ЕС политическите лидери от СЦИЕ слабо разбират естеството на ситуацията, в която се намират и реалната мотивация на другата страна. Тази политическа нагласа е построена върху три акцента: 1) *историческата дължимост на обединението на Европа в отчетлив морален ключ*; 2) акцент върху *окончателното скъсване с комунистическото минало*, а не върху икономическите ползи; 3) разширението следва да е *чисто волеви, еднократен акт* – да се вземе политическо решение за присъединяване към ЕС (Balazs 1997).

Основният политически приоритет от Източна гледна точка е бързината за приключване на процеса. *За постигането точно на тази цел е абсолютно необходимо подлежащата на решаване задача да бъде максимално минимизирана.* Свеждането на процеса от страна на ЕК до бюрократичен документооборот и „пренос на *acquis*“ е добре посрещнато от политическите лидери в СЦИЕ, защото самото му разтягане дори в рамките на десетилетие вещае масово разочарование (без да забравяме, че и тази задача изглежда, сама по себе си, достатъчно сложна).

Цялостната изложена по-горе картина отвежда към извода за *принципната несъизмеримост* в „*дефиницията на ситуацията*“ между западните и източните партньори. За източните лидери присъединяването към ЕС е въпрос само на политическа добра воля и за тях проблемът с европеизацията изобщо не съществува, още по-малко – като политическа задача, която те трябва да решат чрез структурни обществени реформи. От своя страна, политическите лидери в ЕС и неговите институции гледат на Петото разширяване, по сполучливия израз на Марк Мареску, с неопределена „смесица от икономически, политически и правни съображения“ (Maresceau 1997), в които присъства и значителна доза основателно *притеснение*. Процесът изисква европеизация на пост-комунистическите общества, но подобна програма за дълбочинна обществена реформа не влиза в плановете на местните политици, смятащи, че са свършили своя дял от работата. Така изведнъж, за изненада на оркестраторите на разширението, разчитащи на местен политически ентузиазъм, се оказва, че имат работа с твърде „неохотни режими“ (Хедър Грабе). По самото си естество ЕС *не разполага нито с правни, нито с институционални или поне ценностни инструменти за политическа принуда* (Smith 2003). *Тъкмо тогава и само в хода на Източното разширяване в целия спектър на различните инструменти за провеждане на разширителна политика на преден план излиза предприсъединителната условност*. Тя нито е дефинирана където и да е било, нито е правно регламентираната по какъвто и да е начин. Но нейният възход и разрастване са толкова резки, неоспорими и широкоформатни, че тя започва да изглежда като метоним на самата разширителна политика (Gateva 2015).

Първоначално изглежда, че предприсъединителната условност е ефективна, успявайки да доведе 10 от 13 страни до успешно приключване на преговорите в края на 2002 г. и до членство от средата на 2004 г. Предполага се, че зад успеха стои притегателната сила на ЕС, превърнала се в мотив за европеизация на СЦИЕ. В съответствие със собствената „*дефиниция на ситуацията*“, страните постигат успех, но само като политическия акт на приемане в ЕС. Историческата задача е търпяла същностно преобразуване, което се изразява в каскада от подмени: европеизацията на обществото се свежда до подготовка за пазарна интеграция; цялостното преобразуване на обществения живот, включително установяването на върховенство на правото, се свежда до пренос на *acquis* в националните законодателства, оставащо в голямата си част само на хартия; успехът на подготовката за

членство е с цената на приемане на ангажименти от националните правителства, които остават неизпълнени след влизането в ЕС.

Този нееднозначен успех е възможен, защото основен политически приоритет е бързината на приключване на преговорите, а не устойчивостта на реформите. *Успехът се дължи на минимизация на обхвата и съдържанието на задачата по подготовката за членство в ЕС.* Което съответства на собствено политическия интерес и на ЕК. Това обаче означава *неизбежно нарастване на напрежението между очакваната европеизация на пост-комунистическите общества, от една страна, и от друга – политическата логика в осъществяване на присъединителен процес, формиран от изходното противоречие в решаваната историческа задача.* Така се конструира политически разминаване между изискванията на присъединяването и задълженията на членството в ЕС (Hillion 2011).

Гореизложената концепция е отправна точка за обяснение на спецификите в начина на протичане и цялостната логика в българския процес на присъединяване към ЕС.

В **глава трета** са представени, според разказите на нашите EU интегратори, особеностите в началото на процеса, доказващи, че от наша страна също интеграцията в ЕС е протекла повече по силата на поредица от ситуации, спрямо които са взимани политически *ad hoc* решения, а не като реализация на цялостно промислена стратегия. Изводът е направен от анализа на отговорите на въпроса: „Към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България към ЕС, отвъд общата идея да не изоставяме от останалите бивши соц-страни? Спомняте ли си да е имало официален форум, на който такава визия да е била обсъждана?“

Основните аргументи, върху които е построено горното обобщение, са:

1. Сред ключово важните български EU интегратори няма единомислие по въпроса кога започва интеграционният процес: – 1988, 1990, 1994, 1995, 1997, 1998, 1999, 2001 г. – в зависимост от личния опит на респондента и според начина за интерпретация на самата интеграция в ЕС като политически акт, като установяване на договорно отношение, на търговски връзки, начало на преговорите и т.н. Т.е. дори сред основните участници в процеса няма яснота кога е началото му, а това изключва да е имало публичен процес по създаване на споделена национална стратегия за присъединяване към нововъзникващия и непознат ЕС.

2. Мнозина респонденти изрично заявяват, че не помнят да е имало публичен дебат върху перспективата за членство в ЕС (интервюта 3, 12, 13, 18, 23, 34, 37) или че помнят липсата на публично обсъждане (инт. 38). Вариациите са между спомените, че а) е нямало политически детайлизирана стратегия; б) дори и да е имало, тя не е имала никакви преки политически последици, защото, написана „под натиск от Брюксел“, тя е останала само на хартия; в) у нас по принцип никой не зачита политически стратегии, въпреки че ги създаваме непрекъснато; г) *би трябвало* да е имало (но изразителите на това мнение не посочват нито една съдържателна особеност на хипотетичната стратегия).

3. Чести позовавания (почти във всяко второ интервю), че ориентацията към членство в ЕС е просто частен случай на по-общата идейна ориентация към закотвяне на България към „Запада“, като в този случай вариациите са между а) абстрактно-интуитивно ценностно разбиране на тази ориентация в противовес на комунистическото минало и б) разпознаване на особени ценности на западната цивилизация като пазарна икономика, демокрация, човешки права и свободи и качество на живота. В тази перспектива ЕС няма отличителност, камо ли пътят към членството да се свързва с конкретни задачи по обществени реформи.

4. Позовавания, че тази ориентация е споделена ценностна нагласа, а не съдържателна политическа програма, като различията са между а) обща нагласа сред обществеността, поради дълбоката криза в средата на 1990-те; б) споделен ценностен фундамент между тясна група единомишленици, получили достъп до взимането на стратегически политически решения (инт. 27, 28, 39). Преходът към интеграция в ЕС се обяснява с наличието на *политическа воля*, от която започва административно усилие по операционализация на правителствения курс.

5. Когато е имало реално публично действие, свързано по какъвто и да е начин с интеграцията в ЕС на България, участниците в него го помнят в конкретни детайли. Регистрирани са само два такива спомена: а) публичен форум за експертна дискусия с международно участие през 1994 г. (инт. 32) и б) приемането на решение за обща външнополитическа преориентация на страната от ВНС през 1990 г. (инт. 1, 4, 15, 31). Споменът, влизащ в съдържателни детайли на приетото решение, е на автора на текста. В останалите случаи се казва само, че публичният дебат за интеграцията в ЕС бил във ВНС. Но решението е прието в навечерието на Коледа 1990 г., заедно с решението за подаване на молба за членство в Съвета на Европа, *без нито едно изказване по него*, с 210 гласа „за“ и

един „въздържал се“ (от 400 депутати). Съобразно спецификата на онзи исторически момент, на първо място в мотивацията за външнополитическата преориентация е посочена *спешната нужда от финансова помощ*.

6. Неколцина респонденти споделят, че България не би могла да има собствена съдържателна стратегия, защото присъединяването към ЕС е резултат от политическо решение в страните-членки „да бъдем взети“ (инт. 7).

7. Не са рядкост случаите, в които „влизането на България в ЕС“ е представено като самоцел, а не като път към членство в Съюза, което да е инструмент за решаването на важни обществени проблеми на икономическото и политическо развитие. Поради което изглежда логично, че то няма и какво да бъде съдържателно конкретизирано или обсъждано с обществеността.

Тези емпирично установени факти свидетелстват, че България не е изключение от правилото за провеждане на Източното разширяване на ЕС.⁹ Ориентацията към интеграция в ЕС е била *повече желание, отколкото политическа програма*, поради което става дума много повече за *ценностно позициониране*, а не съдържателно детайлизиране на позицията. Тя е „самопонятна“, възприета „по подразбиране“ (инт. 20, 28, 29, 35, 41). При тези предпоставки не е изненадващо, че *това виждане е емоционално интензивно*, наситено със силно положителни емоции и *даже с еуфория, която е неизбежно отворена за значителна доза илюзии* (инт. 7, 26, 31, 32 и 35). Важното обаче е, че, *за да бъде политически ефективна в тогавашния момент* интуитивната, приета и споделена по подразбиране, ценностна по съдържание визия, *задължително трябва да не бъде смислово конкретизирана*, за да отвежда пряко към задачите по постигането на целта в максимално бързи срокове (инт. 15).

Може да се обобщи, че в началото на процеса по интеграция в ЕС същинска, съдържателно разгърната и аналитично обоснована стратегия за членство в ЕС не е имало – по силата на конкретно историческа неизбежност на комплекс от обстоятелства:

- Самият ЕС в началото на 1990-те, няма нито институционален, нито финансов потенциал, нито ноу-хау за тази задача и, съответно, няма особено желание да започне

⁹ „В крайна сметка, процесът бе предприет от елитите в СЦИЕ и Запада, без каквото и да е съществено участие на техните общества. Разширяването бе задвижвано напред най-вече от бюрократичната експертиза на Комисията и повечето важни проблеми останаха незасегнати от каквато и да е форма на публично обсъждане. Преговорите от 1998-2002 г. бяха класически евро-елитни разговори. Обществеността в ЦИЕ получи думата само след като преговорите приключиха, без каквото и да е шанс да повлияе върху съдържанието на присъединителните договори.“ (O’Brennan 2006a: 174). Сравни с Landaburu 2006: 16.

веднага твърде рисковото Източно разширяване, за което страните членки имат противоречащи си виждания. Поради тази негова политическа му „въздържаност“ в първите години, той не е и особено притегателен, за да стимулира задълбочен интерес и вникване в променящото се естество на интеграцията. Българското общество в онзи момент, намиращо се в крайно неблагоприятно състояние (поради наслагването на кризисното наследство на предишния режим, политическите турбуленции от началото на прехода, криминализацията на икономическия и политически живот поради войните в бивша Югославия и катастрофата на правителството на БСП в края на 1996 г.), изпитва спешна нужда от външно финансиране и стабилизация, включително – от международна сигурност, каквито членството в ЕС би могло да донесе. Само че взаимодействието на ЕС с България е двойно проблематично. Защото, от едната страна е Съюзът, който търси минимално разширение (Agenda 2000). А от другата страна е България – пост-комунистическа страна с лош имидж (Dimitrova, Dragneva 2002) и в кризисна ситуация, от присъединяването на която няма преки ползи, а би имало значителни разходи и допълнителни рискове.

Същевременно, по признанията на тогавашния премиер Костов, управляващите не разчитат да срещнат разбиране от страна на обществеността и не търсят диалог нея (Костов 2019). Правителствените виждания са фокусирани в рамките на спечеления мандат и формулираната цел на влизането в ЕС към 2007 г. в онзи момент изглежда абстрактна „отвъдност“. На това отгоре, характерът на задачата по присъединяването към ЕС предполага категорична безалтернативност – и в ориентацията на направения „цивилизационен избор“, и в императивно произтичащите от него практически, про-пазарни нео-либерални решения, които ЕК задава (Grabbe 2006; Vozhilova 2008).

Накратко, *няма кой, няма как и, най-важното, няма заради какво да търси съдържателно конкретизирана визия.* В онзи момент изглежда, че твърдата политическа воля за поддържане на външнополитическа ориентация, операционализирана от ЕК до пакет от императивни секторни задачи по пренос на *acquis*, е напълно достатъчна. Безспорно е, че е имало първоначална, *отчетливо ценностно рационална (Вебер) цел в стремежа към членство в ЕС.* А това има далече отиващи последствия: „Имаше „първична политическа енергия“ и за целите на задачата тя бе достатъчна. Факт е, че – може би понеже тя не е била нещо повече от това – *заради това процесът на самата трансформация зацikli по-нататък...*, но това е сложен процес.“ (инт. 29, подчертаното – Г.Д.)

Глава четвърта продължава анализа за смисъла на българската интеграция в ЕС в очите на нейните дейатели от гледна точка на въпроса какво те смятат, че е останало неизвестно или неразбрано за обществеността, а тя *би трябвало да го познава и помни*.

Това, което категорично липсва в регистрираните лични виждания, е, че интеграционните политики биха могли да са *средство за решаване на конкретни социално-икономически проблеми на българското общество с оглед постигане на устойчиво обществено развитие*. Липса изглежда странна при положение, че най-малкото екипът на Ирина Бокова, извършвал през 2000, 2001 и 2002 г. мониторинг над процеса на присъединяване на България към ЕС, е бил напълно наясно с *комплексната и систематична задача за европеизация на българското общество като предварително условие за неговата пълноценна интеграция в ЕС*. Интеграционните политики са били в решаваща степен формирани от начина на провеждане на непублични политики у нас (Карамфилова 2012), при който процесът на вземане на решение, включително въпросите за усвояване на публичните средства, във висока степен остават в полето на политическата дискреция. Зад нея, като правило, се проявяватменящи се като титуляри, но постоянстващи като принцип на действие корпоративистки интереси (независимо дали браншови, етнически, регионални или партийни). С други думи, членството в ЕС не е решение на проблемите на българското общество – то само ги умножава, задълбочава и ги прави видими, най-вече в сравнителен международен план.

Регистрираните отговори са симптоматични и за равнището на политическата култура, и за особения начин на протичане на българската интеграция в ЕС. Становищата се разполагат в широкия спектър от „всичко се знае за процеса на интеграция“, доколкото това е бил „най-транспарантният политически процес“ (инт. 10), през вариациите – „едното нещо, което не се знае“, „няколкото неща, които не се знаят“, „много неща не се знаят“, „почти нищо не се знае“, та чак до радикалното „нищо не се знае“ или даже агресивно отхвърляне на допускането, че средният българин „трябва да знае и разбира интеграцията в ЕС“ (инт. 19 и 41). *Начинът, по който човек решава да отговори, пряко зависи от начина, по който се четат смисълът на самия въпрос, съобразно спецификата на личния опит*. Дори отговорите, които звучат като посочване само на конкретни факти, по същество *съдържат в себе си оценъчно-концептуални интерпретации на интеграцията в ЕС – обхват, цели, механизми, субекти, резултати и т.н.* Общото в тези интерпретации, макар то да остава

неизречено, е разбирането за извънредната сложност на интеграционния процес, а тя няма как да е била нито поднесена на вниманието на обществеността, нито пък разбрана.

Синтезът от лични, групови, национални, международни, континентални и трансконтинентални отношения прави двете десетилетия на границата на XXI в. действително удивително време, което заслужава да бъде разбрано в цялата му сложност и да бъде запомнено като върхов епизод в нашата история. За да стигнем до това разбиране, следва да представим поне общия контур на емпирично регистрираната картина. Основното „важно, но останало неизвестно или неразбрано“ се отнася до: а) ключови особености на самия ЕС и европейската интеграция по принцип; б) геополитически залози и характер на взаимодействието със СЦИЕ; в) политически взаимодействия със страните членки и институциите на Съюза; г) характерното за практически проведените процеси т.е. самата подготовката за членство и, съответно, в модела за работа с широката общественост; д) ролята на решаващи дейци, както по линията на геополитиката и разширяването на ЕС, така и по българска линия – политически лидери, правителство и деятели на по-ниско държавно и неправителствено равнище. Още по-схематично, широката общественост не познава 1) геополитическата логика в процеса, 2) собствено политическия характер на партньорството със страните и институциите на ЕС и 3) политическите залози и практики на самата подготовка на страната ни за членството в Съюза. Точно тези смислови акценти подлежат на изясняване в следващите глави на дисертационния труд.

Според нашите респонденти има два основни разреда съществени знания за разширяването на ЕС: а) общият смисъл на интеграцията в ЕС и б) особености на събитийността, които ѝ придават отчетлив, национален характер: при какви обстоятелства кои участници, поради какви задачи, с какви цели, чрез какви инструменти/ресурси и начин на участие постигат ... какво са могли. А именно от връзките между тези елементи зависят началото, темпото на разгръщане и странният край на процеса, защото *тези елементи образуват цялостен политически механизъм на интеграцията в ЕС, който е абсолютно невидим на равнището на личния опит в нея.*

Спомените на респондентите изясняват в детайли какво представлява българската интеграция в ЕС – конкретните специфики в *социално-историческите предпоставки, особености в начина на работа* и произтичащи от тях *нееднозначни резултати*. Заслужава да се открият два смислови акцента: *несигурността* на успеха и свързаното с нея *свърх-*

усилие за постигането му. Цялостната картина, създадена чрез задочния диалог между личните позиции отвежда към ясно разбиране на дълбочината в оценката на български премиер:

„Пътят за пълноценно членство не е извървян.“ (инт. 8).

Бихме могли да означим основните репери по този път със следните личностни маркери: „без Филип Димитров“, „при Любен Беров“, „въпреки Жан Виденов“, „началото е поради Костов“, „международното договаряне на членството е заради Саксбургготски“, а за Станишев остава безкрая на несвършената работа. Последното е много важно и е предмет на анализ в края на девета глава¹⁰. Настоящият анализ обаче се фокусира върху особения ресурс, чрез който политическата воля на лидерите се превръща в историческа реалност.

Изложението на важните неща за нашата интеграция в ЕС, които са останали неизвестни за обществеността, се разгръща на 40 страници, а отделните смислови акценти (без повторенията на общите теми, като геополитическият контекст, огромните усилия или незавършеността на процеса) са над 200. Получените отговори категорично доказват две неща:

а) *изключителната сложност* на интеграцията в ЕС и *твърде особеният характер на нейното протичане* са основните причини за това, че въпреки нейната огромна обществена значимост, тя остава преобладаващо непозната и неразбрана;

б) всеки един от множеството разнопорядкови и разнопосочни детайли в този процес е съществен, *защото само чрез цялото на техните взаимни връзки историческото постижение придобива реалния си нееднозначен, но и неподозиран смисъл.*

Проведеният анализ обосновава същественото значение на ключовите аспекти и моменти в интеграционния процес:

– първо, в аспектите на триединството от геополитика (задаваща общата интеграционна рамка и диктуваща неравномерния ритъм в процеса), интеграционна политика (изискваща съобразяване с множество национални интереси и налагаща решения в разрез с предметната логика на конкретните икономически ситуации) и практическата

¹⁰ Коренът на проблема е бил ясно разпознаваем още през 2002 г.: „Поканата за започване на преговорите беше политически акт, от който българското правителство трябваше да се възползва незабавно и да започне ускорено адаптиране на икономиката, социалната сфера, законодателството и т.н. към изискванията за членство. Вместо това то превърна преговорите в техническо упражнение, затвори ги в администрацията, само съобщи на обществеността колко глави България е отворила и затворила и колко бързо всъщност напредваме.“ (Popova 2002:23).

подготовката за членството в ЕС (фокусирана върху преговорите и извършена с решаващ принос от малцина участници, които са положили колосални усилия, за да доведат до успех преговорите);

– второ, в рамките на самата подготовка: специфични обществени предпоставки, засягащи *институционалния потенциал* на обществото ни, чиито *дефицити евроинтеграцията трябва да компенсират с личен ентузиазъм*, но също и особеностите в начина на работа, под *диктата на политическия императив за бързото приключване* на преговорите, от който начин зависи структурата на субектността в присъединителния процес (и маргинализирането на широката общественост), а това вече пряко отвежда и към *проблематичния краен резултат*.

Ценността на регистрираните становища е в това, че предлагат убедително, относително цялостно обяснение защо е нормално, съобразно спецификата на тази проблематика и особеностите на историческия момент, тя да е останала публично неизвестна и неразбрана.

Последиците от проведеното изследване най-пряко засягат качеството на разбирането за българската интеграция в ЕС, но не се изчерпват само с това. Полученото ново знание взривява фундаменталните допускания на рационалния институционализъм, който доминира в изследванията на Петото разширяване на ЕС. Не става дума само за това, че „формалната рационалност“ на западните партньори се сблъсква с „ценностната рационалност“ (Вебер) на източните участници в интеграционните взаимодействия. Презумпцията за рационалност предполага устойчива определеност и подреденост на отношенията, които се мислят, а това е най-малко валидно за българския евроинтеграционен процес, протекъл в условия на висока неопределеност и реализиран чрез ентузиазъм, еуфория, доста илюзии и немалка доза неразбиране.

Тъй като политика на България за присъединяване към ЕС е била повече реактивна, а не проактивна, в **пета глава** са изследвани първостепенните геополитически въздействия върху нашия евроинтеграционен процес. Това е важно, защото в специализираната литература върху Източното разширяване тази тема не е водеща, тъй като противоречи на най-фундаменталните допускания, върху които се строи обяснението на изучавания предмет като самодостатъчно отношение между страната кандидат и Съюза по „модела на

външните стимули“ (Шимелфених, Зеделмайер, Бьорзел и мнозина други). В българо-румънския случай обаче логиката на процеса е по-различна. Груповият дискурс изяснява три основни смислови акцента:

а) влиянието на заплахите срещу сигурността в Европа върху приоритетите и timing-a (начало, неравномерно темпо, завършек) на присъединяването към ЕС (сравни със Skålnes 2005);

б) променящата се роля на Русия в процесите на разширяване на ЕС;

в) нееднозначните взаимоотношения между присъединяването към НАТО и към ЕС.

Значението на войните като стимул за разширяване на ЕС към Югоизточна Европа и България в частност има няколко измерения. На първо място, влиянието на „кризата в Косово“, както е най-често споменаван този военен епизод, *присъства в спомените на всеки трети от нашите респонденти* (инт. 2, 4, 9,10,12, 19, 24, 27, 28, 29, 33, 35, 39, 41, 46) чрез цели 13 смислови акцента, като повечето разкази включват по няколко от тях. Обобщавайки: до този момент сме били смятани за част от проблема за „големите играчи“, а след това вече сме доказали и то не с декларации, а на практика, че сме част от неговото решение (инт. 41, 46).

Второ, войните в бивша Югославия са тема, присъстваща в спомените и разсъжденията на всеки четвърти респондент (инт. 1, 6, 10, 12,13, 19, 22,29, 32, 38, 41, 43). Тя е важна, защото доказва, че Европа след края на Студената война не е трайно имунизирана срещу горещи военни конфликти. Но е особено важна в българския случай, защото има съществени разновидности на „икономически поражения“ от нея. Едното е търговската откъснатост на България от Централна Европа, а близостта до франко-германския мотор е решаващо съображение в политическия дебат за границите на Източното разширяване на ЕС. Съвършено друго е, че без перспективата за интеграция губим евентуални преки чуждестранни инвестиции, от които зависи националното ни развитие. А съвсем отделно е, че ембарговият режим и възможността за неговото нарушаване води до криминализация на икономиките и политическите системи на страни, в частност на България. Краят на Живковия режим ни оставя във фактически фалит – това е ситуацията, от която след това сме „рязко дръпнати назад“ от югославските войни: какъв интерес би могла да представлява България спрямо Копенхагенския критерий националната икономика да издържи на конкурентен натиск?! Както е добре известно в специализираната

литература и от спомените на преките участници в Източното разширяване на ЕС, България и Румъния не фигурират в политическите планове чак до края на 1999 г. Ситуацията се променя коренно след Косовската криза, въз основа на последователното политическо поведение на правителството, а още повече с изкачването на борбата с тероризма високо в политическия дневен ред след „11-ти септември“.¹¹ Евроинтеграционната значимост на България възниква, на първо място, от приноса към сигурността в Югоизточна Европа и, съответно, към европейската сигурност. Обаче се оказва, че *страната няма вътрешна сигурност – поради неефективността на съдебната система, систематичната корупция и вихрещата се организирана престъпност*. Това е поредното проявление на същностното противоречие – хем трябва, хем не може. Но собствената несигурност на България като европейски партньор има и друг дълбок корен – поради твърде особените отношения с Русия. Русия се появява спонтанно в спомените на респондентите ни общо 93 пъти, в 22 интервюта, т.е. почти всеки втори респондент я споменава в контекста на българската интеграция в ЕС. При това – с два или повече смислови акцента. Груповият дискурс на нашите респонденти откроява следните акценти:

Първата сложност произтича от факта, че през последните 30 години Русия се променя твърде драматично, а това обуславя и динамика в нейното отношение към разширяването на ЕС. В средата на 1990-те тя е в много тежка икономическа криза, а Западът ѝ оказва всякаква помощ. Същевременно, ЕС провежда политика на икономическа интеграция, която позволява да се мисли, че и Русия би могла да бъде включена в този процес (или поне Елцин е имал такива илюзии, инт. 41). Поради това чак до края на 1990-те Русия не се противопоставя активно на българската интеграция в ЕС. Но при Косовската криза става ясно, че тя има политика към България с ясно разпознаваем характер на метрополия към доминион.

Втората сложност е в запазеното амбивалентно отношение на България към Русия, от която не само сме енергийно зависими, но и редица партийно-политически субекти имат тясна свързаност с нея. Точно тук възкръсва изходното противоречие, че България иска да стане член на ЕС заради онова, което я прави нежелана в Съюза – тежката вътрешна криза на икономиката, на политиката и на ценностна идентичност. *Защото, от една страна, с*

¹¹ „... когато дойдох в Брюксел [1999 г.], България не беше предвидена като страна, която трябва да бъде член в обозримо бъдеще.“ (Ферхойген 2020). Сравни с Ludlow, P. 2004.

хода на събитията през 1990-те сме станали по-привлекателни заради нарасналия залог в общата европейска сигурност, но, от друга страна, самите ние сме твърде несигурен партньор. Високата степен на несигурност има две измерения: 1) вътрешната несигурност поради слабата съдебна система, системната корупция на всички нива, включително на най-високо политическо равнище, и силната организирана престъпност като последица от предходното, правещи границите ни пропускливи за контрабанда и всякакви други опасни трафици; 2) несигурността поради недостатъчната определеност и неустойчивостта на отношението към Русия, която с хода на времето все по-категорично се разделя с европейските илюзии от времето на Елцин и се връща към имперските рефлексии.

Това са предпоставките, поради които *проблемът за присъединяването към ЕС не може да намери пряко вътрешно решение и става зависим от външния контекст на връзката между ЕС и НАТО*. Ползата от проведеното емпирично изследване е в открояването на множество нюанси на значения в тази връзка. Отношенията между ЕС и НАТО, както и отношенията на България в процеса на присъединяване към двете организации, се конструират а) на равнище ценности, б) на равнище провеждани политики (в защита на ценностите), в) на равнище взаимовръзки между конкретни присъединителни действия, но също така и г) на равнище публичен дискурс, свързан с провежданите политики, но притежаващ собствени особености.

Връзката между евроинтеграционния и евро-атлантическия интеграционен процес е била много важна за страна като България, особено отчитайки и географското ѝ положение, и историческите предпоставки, но най-вече поради единството на политически преследваните цели. А именно последователният политически курс в хода на процеса се е оказало, поради неговата извънредна политическа специфика на решаваната задача, особено печеливш залог. С други думи, тъкмо българо-румънският случай е убедително потвърждение на правотата в обобщението на Джон О'Бренан: „Съображенията за сигурността бяха изключително важни, както за придвижване напред на разширителния процес в съдбовни моменти, така и за промяна на профила на разширяването по специфични начини.“ (O'Brennan 2006b: 168).

В тази обща смислова рамка придобиват значение всички останали детайли: западноевропейските страни членки на ЕС и на НАТО приемат решение за интеграцията на СЦИЕ, чрез което едновременно да минимизират заплахата от влиянието на Русия в региона

и да се справят със заплахата от разпространяване на пожара от войната в бивша Югославия. Поради гигантския мащаб на задачата, инициаторите на процеса полагат разбираеми усилия да я минимизират. Това намира израз в решението да се присъединят само страни от непосредственото обкръжение, които – поради близостта им до Германия – изглеждат и като най-подготвени за интеграция в ЕС. България и Румъния остават в периферията на интереса и, съответно, на интеграционния процес, докато ескалацията на имперските амбиции на Русия към Югоизточна Европа не реанимира вниманието към тях. Междувременно те са доказали безусловна лоялност към НАТО и неговата борба с нововъзникналата заплахата от световния тероризъм. Чрез тази своя политика те спечелват реална политическа подкрепа, за която нашите респонденти имат преки лични спомени (инт. 3, 7, 38, 46), от влиятелни субекти в интергационните евро-атлантически процеси в лицето на лидерите на САЩ и Великобритания в периода 1999-2007 г.

Но по-същественото е, че България е на „балканския път“ на всички трафици: бежанци, наркотици, проституция, контрабанда, подкопаващи сигурността на западните общества. Тя става важна за ЕС тъкмо в това измерение, което обаче извежда на преден план проблема за вътрешната сигурност в страната, която е така необходима за европейската сигурност.¹² По силата на тези съображения и *поради това, че провеждаме последователна правителствена политика да слагаме двете интеграции „в една кошница“ (инт. 28), получаваме заветното членство в ЕС*, въпреки видимите белези на непостигнато съответствие със стандартите на евроинтеграционните политики. Получили сме членството, но под условие да завършим (в обозримо бъдеще) реформите, неслучайно!, на съдебната система и да постигнем ефективност в борбата с корупцията и с организираната престъпност. Но с тази задача продължаваме да не се справяме вече 15 години след членството си в ЕС.

Резултатите от анализа на емпиричните данни, представени **в глава шеста**, разкриват конкретните параметри на сложностите в отношението на страните-членки на ЕС към България, *в контекста на които приоритетната важност на единството между интеграция в ЕС и натовската интеграция получава реалната си дълбочина*. Трябва да се

¹² „... геополитиката, тоест използването на разширяването от ЕС като инструмент за насърчване на стабилността, е надделяла над стриктното прилагане на условието за членство.“ (Bechev 2020: 163).

подчертае, че за нито една страна, участвала в Петото разширяване на ЕС, няхаме нарочно питане. Обаче спомените за пътя на България към членство в ЕС са с висока фактологическа плътност и са наситени с всевъзможни позовавания на различни видове отношения, чрез които всяка от страните е била съпричастна към евроинтеграционния процес.

Да си представим, че взаимодействията между европейските страни създават различни по интензитет „силови полета“ между тях, които намират проявление чрез разликите в интензитета на позовавания от респондентите (Фигура 1).

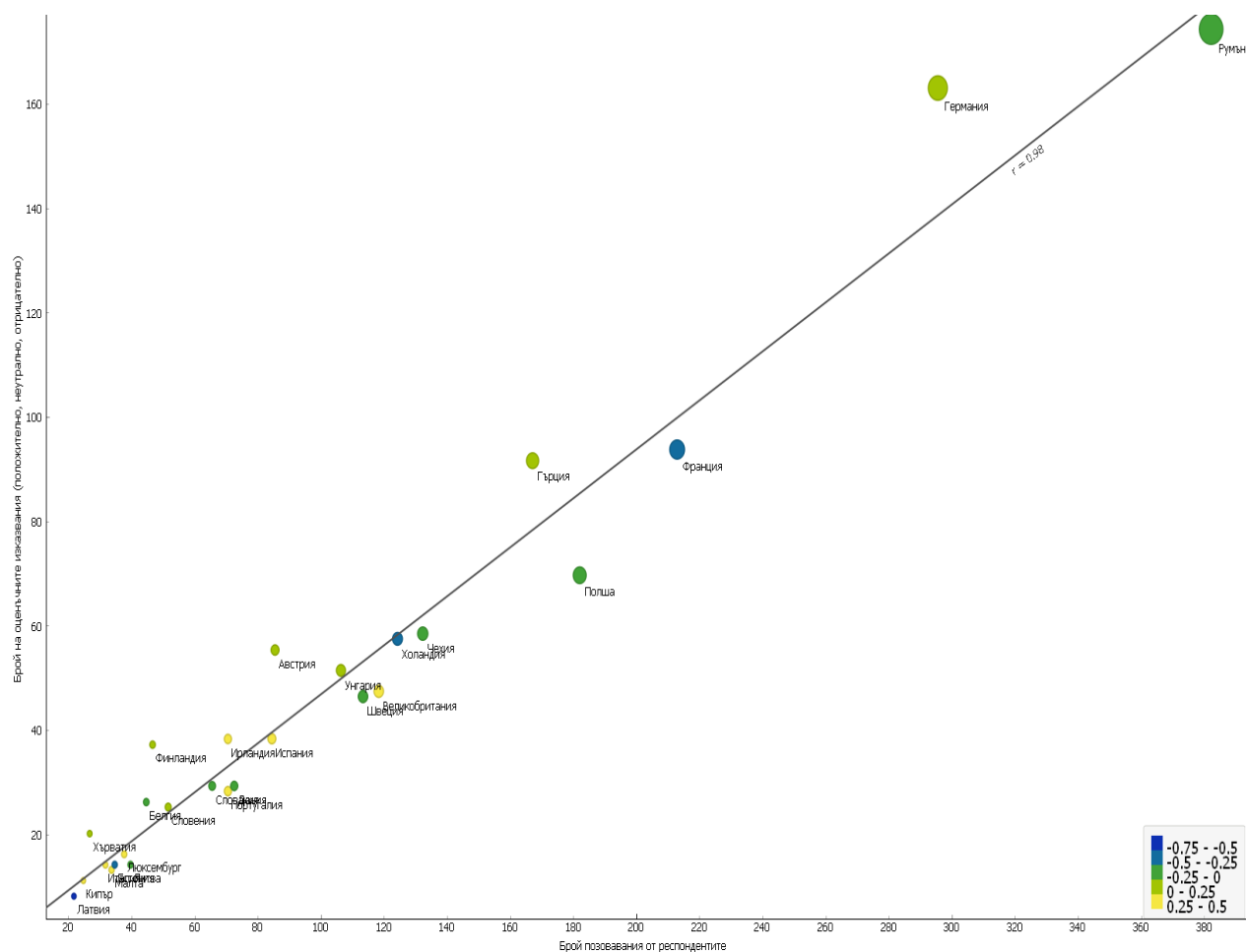
Фигура 1. Дялови пропорции между страните, споменати в груповия дискурс, по абсолютен брой

Но освен по брой позоваванията за всяка една страна се характеризират и от специфичния оценъчен смисъл на всяко изказване и съчетанието между тези два емпирични показателя може да бъде мислен като своеобразно силово поле на участието на съответната

страна в българската евроинтеграция. Комплексът от тези силови полета образува въображаема „евроинтеграционна галактика“. Малко е вероятно някоя страна да е имала важна роля в подготовката на България за членство в ЕС, но да е останала извън груповия разказ. Съответно участието в евроинтеграционните взаимодействия и позиционирането на всяка една страна ще бъде особено. Т.е. отделните страни ще бъдат разпръснати неравномерно във въображаемата „евроинтеграционна галактика“ (Фигура 2). Позиционирането на всяка от тях е изчислено като синтез на стойностите по двата показателя: а) общ брой позовавания и б) оценъчната характеристика на интеграционното взаимодействие.

Фигура 2. Условна „сияйност“ на страните от ЕС на небосклона на българската интеграция в ЕС

Най-голямо значение имат две страни – Румъния и Германия. Румънското участие е най-голямо като абсолютен дял, но е леко отрицателно. Германското е по-малко като обем, но пък е отчетливо положително.

След това идват, но на много голяма дистанция от първите две, още три страни – Франция, Гърция, Полша, които помежду си са съществено отдалечени една от друга, а освен това Франция и Полша са с превес на отрицателния принос, за разлика от Гърция, чийто цялостен положителен принос е по-малък от този на Германия. Тези пет страни (около 18% от всички) сумарно дават близо половината от всички позовавания (около 48%). Което е основание да ги направим приоритетен обект на внимание в анализа.

Обаче, на „терена“ на международния живот дейците не са абстрактни математически точки, а реални субекти, представляващи национални общества с цялото им съдържателно многообразие и сложност. Това означава, че взаимодействията не са в една силова плоскост, а се разгръщат в многомерно и многообразно в качествено отношение, пространство. За целите на анализа можем да опростим тази сложна евроинтеграционна галактика чрез формализацията на социално-политическото взаимодействие до *структурата на политическата дейност* (Таблица 1).

Таблица 1. Разпределения на абсолютния брой позовавания на всяка страна в специфичен смислов контекст

страна	партньорство	субект	обект	"герен"	правителство	парламент	дипломати	министри	политици	експерти	експерт в ЕК	събитие	съотнасяне	бизнес	друго	измежду други изброяване	общо
Румъния	15	49	133	3	1	1	1	1	2			24	130	2	3	19	384
Германия	31	92	4	34	2	1	7	2	17	15	1	10	19	8	19	35	297
Франция	14	53	7	19	7	1	4	3	1	1	2	19	14	4	13	52	214
Полша	11	28	46	4			4			1		4	42	1	3	39	183
Гърция	17	59	1	20	2	2	3	7	1	4	1	6	12	6	12	15	168
Чехия	6	37	8	4			3	1		1		4	27	3	3	36	133
Нидерландия	7	40	9	12	2	4		2		1	1	10	6	3	5	23	125
УК	15	31	13	6	3	2	3	2	4	3		7	8		2	20	119
Швеция	4	26	7	10	3		1	3			1	5	23		4	27	114
Унгария	6	15	6	2			1			2		34	1			40	107
Австрия	1	28	11	13			1			2	1	2	10	1	3	13	86

Испания	10	11	15	4	1		1	2		2	2	12	11	2		12	85
Дания	3	13	6	8							1	9	15	1	1	16	73
Португалия	6	13	14	2	2		2	1		1	1	7	9	1		12	71
Ирландия	8	18	6	4			1	1			1	13	8	2	1	8	71
Словакия	2	10	6				1					19	10	1		17	66
Словения	1	8	5					1		1		14	3			19	52
Финландия	4	12		10			1	2			1	13	1		1	2	47
Белгия	1	10	3	13		3	1	2		4			1	2	2	3	45
Литва		4	6	1								1	14			14	40
Люксембург	2	1	3	13	1							11	1		4	2	38
Естония		5	9									1	13			7	35
Малта		2	7										13			12	34
Италия	4	5	2		2				1			3	5		1	9	32
Хърватия	2	2	4	1								10	1		2	5	27
Кипър			5										10			10	25
Латвия		1	4									1	8			8	22
Общо	170	573	340	183	26	1	3	30	26	38	13	239	415	37	79	475	269 3

Анализът на данните отвежда към един амбивалентен най-значим първоначален извод: *подчиненост на партньорството в съпоставка с едностранно провежданата субектност, в общ контекст на преобладаване на работата по конкретните проблеми над общите политически взаимоотношения, при все че именно политиката драстично доминира над бизнес отношенията.* Тези схематични обобщения са валидни само на равнище цялостна картина. Защото, от същата формално-структурна гледна точка, се вижда не само *неравномерност между дяловите натрупвания на отговори между отделните аналитични категории, но и съществено различни дялови пропорции в отделните национални случаи, между които просто няма два еднакви.*

На следващо място вече можем да фокусираме вниманието си върху конкретни съдържателни особености в дяловите пропорции, които изследването ни установи. Всяка страна „държи“ определен дял от споменаванията в съвкупния групов дискурс, но нейният „особен принос“ към някои от аналитичните категории много значимо се отклонява от общия национален дял, което означава, че именно в тази страна въпросната аналитична категория има открояващо се значение за особеното структуриране на евроинтеграционната галактика. Получените емпирични резултати позволяват да направим съпоставителен анализ за начина на участие на страните в присъединяването на България към ЕС, което служи за ориентация при качествения анализ на националните участия (Таблица 2).

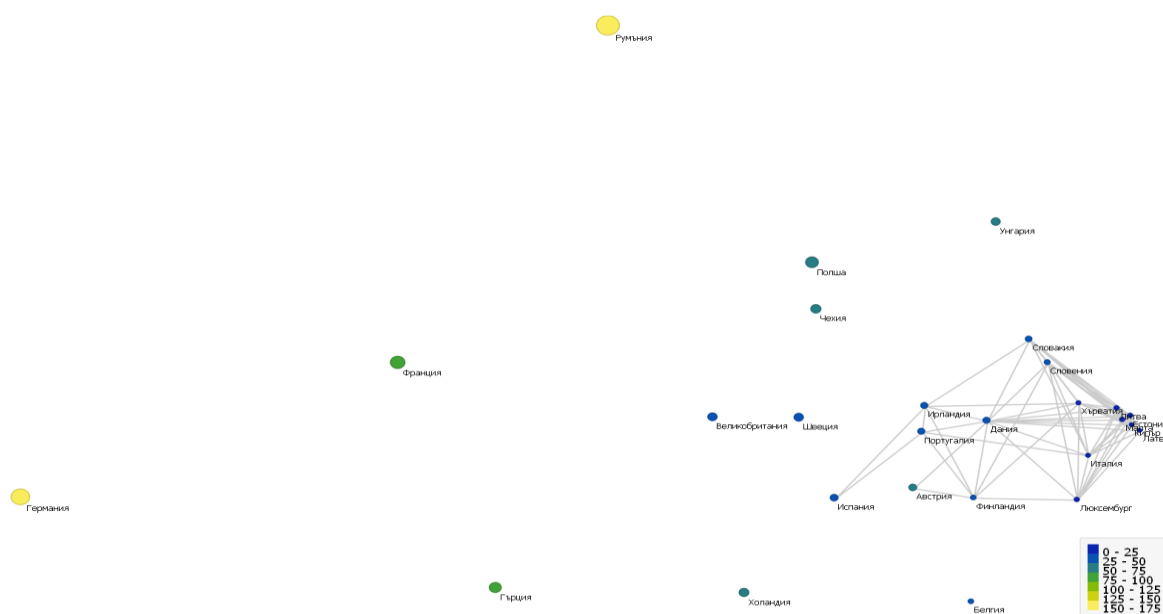
Таблица 2. Дялов принос на всяка страна в структурирането на евроинтеграционната галактика

страна	партньорство	субект	обект	"Терен"	правителство	парламент	Дипломати	министри	политици	експерт/и	експерт в ЕК	събитие	съотнасяне	бизнес	друго	изброяване	Общ дял в %
	8.8	8.6	39.1	1.6	3.8	7.1	2.9	3.3	7.7	0.0	0.0	10.0	31.3	5.4	3.8	4.0	14.3
Германия	18.2	16.1	1.2	18.6	7.7	7.1	20.0	6.7	65.4	39.5	7.7	4.2	4.6	21.6	24.1	7.4	11.0
Франция	8.2	9.2	2.1	10.4	26.9	7.1	11.4	10.0	3.8	2.6	15.4	7.9	3.4	10.8	16.5	10.9	7.9
Полша	6.5	4.9	13.5	2.2	0.0	0.0	11.4	0.0	0.0	2.6	0.0	1.7	10.1	2.7	3.8	8.2	6.8
Гърция	10.0	10.3	0.3	10.9	7.7	14.3	8.6	23.3	3.8	10.5	7.7	2.5	2.9	16.2	15.2	3.2	6.2
Чехия	3.5	6.5	2.4	2.2	0.0	0.0	8.6	3.3	0.0	2.6	0.0	1.7	6.5	8.1	3.8	7.6	4.9
Нидерландия	4.1	7.0	2.6	6.6	7.7	28.6	0.0	6.7	0.0	2.6	7.7	4.2	1.4	8.1	6.3	4.8	4.6
УК	8.8	5.4	3.8	3.3	11.5	14.3	8.6	6.7	15.4	7.9	0.0	2.9	1.9	0.0	2.5	4.2	4.4
Швеция	2.4	4.5	2.1	5.5	11.5	0.0	2.9	10.0	0.0	0.0	7.7	2.1	5.5	0.0	5.1	5.7	4.2
Унгария	3.5	2.6	1.8	1.1	0.0	0.0	2.9	0.0	0.0	5.3	0.0	14.2	0.2	0.0	0.0	8.4	4.0
Австрия	0.6	4.9	3.2	7.1	0.0	0.0	2.9	0.0	0.0	5.3	7.7	0.8	2.4	2.7	3.8	2.7	3.2
Испания	5.9	1.9	4.4	2.2	3.8	0.0	2.9	6.7	0.0	5.3	15.4	5.0	2.7	5.4	0.0	2.5	3.2
Дания	1.8	2.3	1.8	4.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	7.7	3.8	3.6	2.7	1.3	3.4	2.7
Португалия	3.5	2.3	4.1	1.1	7.7	0.0	5.7	3.3	0.0	2.6	7.7	2.9	2.2	2.7	0.0	2.5	2.6
Ирландия	4.7	3.1	1.8	2.2	0.0	0.0	2.9	3.3	0.0	0.0	7.7	5.4	1.9	5.4	1.3	1.7	2.6
Словакия	1.2	1.7	1.8	0.0	0.0	0.0	2.9	0.0	0.0	0.0	0.0	7.9	2.4	2.7	0.0	3.6	2.5
Словения	0.6	1.4	1.5	0.0	0.0	0.0	0.0	3.3	0.0	2.6	0.0	5.9	0.7	0.0	0.0	4.0	1.9
Финландия	2.4	2.1	0.0	5.5	0.0	0.0	2.9	6.7	0.0	0.0	7.7	5.4	0.2	0.0	1.3	0.4	1.7
Белгия	0.6	1.7	0.9	7.1	0.0	21.4	2.9	6.7	0.0	10.5	0.0	0.0	0.2	5.4	2.5	0.6	1.7
Литва	0.0	0.7	1.8	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	3.4	0.0	0.0	2.9	1.5
Люксембург	1.2	0.2	0.9	7.1	3.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	4.6	0.2	0.0	5.1	0.4	1.4
Естония	0.0	0.9	2.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	3.1	0.0	0.0	1.5	1.3
Малта	0.0	0.3	2.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.1	0.0	0.0	2.5	1.3
Италия	2.4	0.9	0.6	0.0	7.7	0.0	0.0	0.0	3.8	0.0	0.0	1.3	1.2	0.0	1.3	1.9	1.2
Хърватия	1.2	0.3	1.2	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	4.2	0.2	0.0	2.5	1.1	1.0
Кипър	0.0	0.0	1.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.4	0.0	0.0	2.1	0.9
Латвия	0.0	0.2	1.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	1.9	0.0	0.0	1.7	0.8
Общо	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100.0

Тази визуализация показва ясно различните типове участия на всяка една страна в българския евроинтеграционен процес. Анализът на емпиричните данни откри две основни структурни характеристики: а) фрапантна неравномерност между различните страни; б) *видимо, макар не драстично, доминиращи са случаите със осреднена негативна за България роля в интеграционния процес.*

Ако дотук разглеждахме структурирането на евроинтеграционната ни галактика от гледна точка на относителната тежест на националния принос на всяка една страна, то в следващия момент заслужава да се поинтересуваме дали изобщо има някакви групи страни, конструирани въз основа на сходства в националните им профили. За целта е направено многомерно скалиране по първичните индикатори (Фиг. 3).

Фигура 3. Взаимни позиционирания на страните членки на ЕС в българското евроинтеграционно пространство¹⁴

Тази математическа обработка и нейната визуализация само потвърждава и допълнително прояснява това, което е вече известно от предходните количествени анализи. Визуализация е много полезна, защото ни предпазва от възможна оптична илюзия, стимулирана от предишната графика. На Фиг. 3 се вижда, че *Румъния и Германия са „безкрайно далече“ една от друга като тип участие в българския*

¹⁴ Големината на балончето – броят на позоваванията; Цвят на балончето – броят на оценките. Многомерното скалиране е направено по 19 индикатора – 16 първата таблица и трите оценки от втората таблица. И обработката на данните, и визуализациите са дело на доц. Калоян Харалампиев.

евроинтеграционен процес. Някои страни може да *изглеждат* като да образуват клъстерни връзки, това е отново „оптична илюзия“, дължащата се на големия дял „вакуум“ в техния начин на участие в евроинтеграционния ни процес, т.е. *тези страни само изглеждат сходни поради маргиналното значение, което са имали за хода на българското присъединяване към ЕС.*

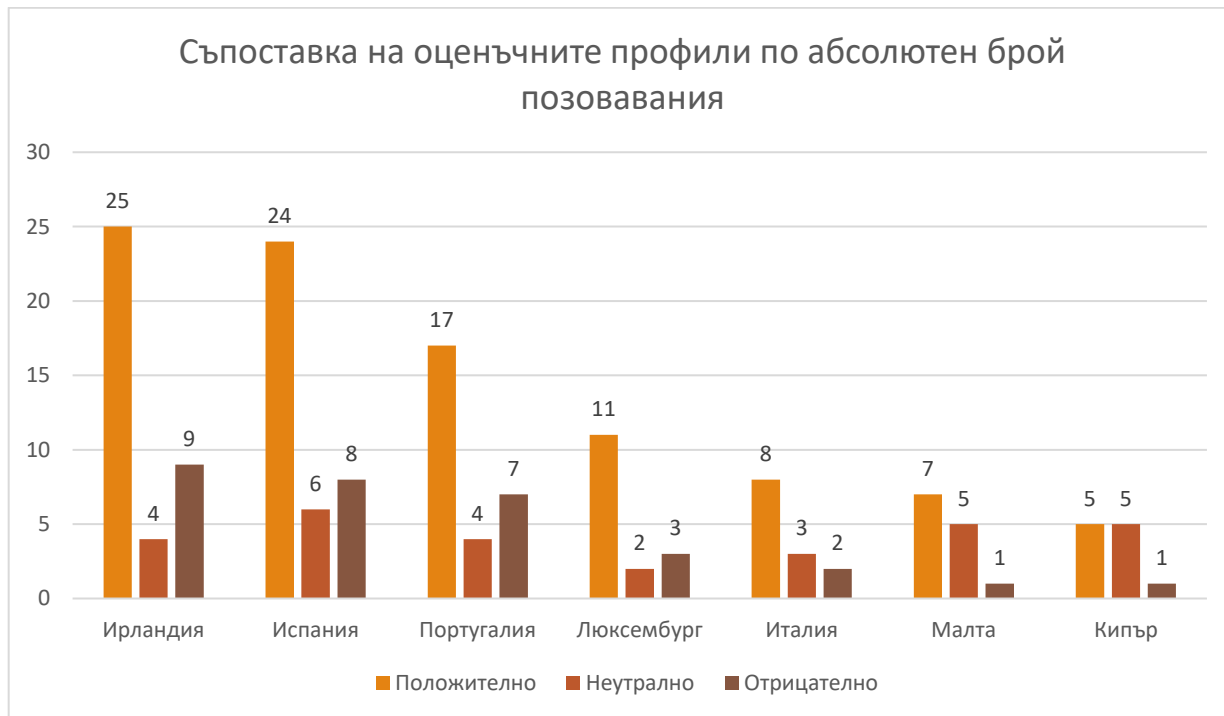
Емпиричният анализ установи ясно изразена поляризация в отношението към процеса на присъединяване към ЕС на България. Неутралните позовавания събират общ дял от около 26 (25,75)%, а останалите се разпределят почти поравно в дялове от порядък на 37% с пренебрежим числов превес на положителните позовавания (473:464). Сред всички 27 национални случаи няма нито един, който да попада в рамките на нормалните разпределения. Това означава, че всички страни са недвусмислено разполагани (от разказите на нашите EU интегратори) в два противоположни лагера – на онези, които са били, поне преобладаващо, привърженици на българското присъединяване към ЕС и на останалите, които са били, най-мекко казано, не твърде ентузиазирани от тази перспектива. В най-много на брой най-безусловно отрицателни контексти е споменавана, разбираемо, Румъния. Но не тя е била големият „препъни камък“. Тази роля се отнежда, според груповия дискурс на нашите респонденти, на ... Франция: Според съвкупния разказ на респондентите *лидерска позиция по преобладаващо позитивно отношение към България държи Гърция, която е на пето място по честота на посочване във всички смислови контексти и четвърто място по дял на изразените оценъчни позиции.* Видно е обаче, че гръцкият случай е в структурно отношение еднопорядков с германския, но просто леко преобладаващата позитивна тенденция е по-добре изразена. Но и Гърция не е видяна от респондентите ни като голям (преобладаващо) симпатизант на България (Фиг. 4):

Фигура 4. Типологична еднопорядковост и относителна неравностойност на участието на Гърция и Германия

А след Гърция идват шест „политически добронамерени звезди-джуджета“:

Фигура 4. Съпоставка на оценъчните профили между страните с минимално внимание в груповия дискурс, но с подчертано преобладаване на положителните оценки

Тоест дори когато получаваме преобладаващо позитивно отношение от съответната страна, добронамереността, като правило, не е чак толкова категорично доминираща. Също така ясно се вижда емпирична подкрепа за неколккратно споменаваната в интервютата теза, че България е получавала, измежду старите страни-членки, подкрепа най-вече от „Южния фланг“ (плюс Ирландия).

Емпиричният анализ установява, че присъединяването на България към ЕС среща голям двустранен проблем. От една страна, имаме прекалено много „предполагаеми партньори“, за които респондентите говорят в преобладаващо отрицателен контекст – цели 11 страни. От друга страна, пет от тях са страни-кандидатки за членство в ЕС, а четири са преките ни конкурентки във втората група от Хелзинки, получили покана за започване на преговори в края на 1999 г. А пък три от страните в тази група са особено влиятелни страни – най-вече Нидерландия, Франция, Швеция, като всяка една се характеризира с отрицателни оценки, които открояващо се преобладават в структурата на националния профил:

Срещу този условен „фронт на съпротива“ или недобронамереност, от друга страна, на нас ни се налага да действаме с три ресурса:

- подкрепата на условния отбор на „добронамерените звезди джуджета“;
- преобладаващото, но не особено силно изразено, приятелство на Гърция и
- съвсем леко изразената тенденция към позитивна позиция на (преобладаващо балансираната в отношението си към нас) Германия.

С други думи, подкрепата на лидерите на водещите натовски страни (САЩ и Великобритания), обяснена в предишната глава, е била решаващо важна не само по линията за стратегическо дистанциране на България от Русия, но и пряко за целите на успешното присъединяване към ЕС чрез преодоляване на влиятелни съпротиви. Анализът на емпиричните данни показва, *че в евроинтеграционното пространство няма блокове страни, нито устойчив/общ модел на взаимодействие*. България е трябвало да се справя с проблемите на взаимодействието си с всяка отделна страна, а все някакви проблеми сме имали с всички – като в големия брой случаи проблемите са преобладаващи; в някои случаи даже са силно изразени във взаимоотношенията ни със съответните важни страни.

Представените по-горе факти са категорично доказателство за преобладаващо политическия характер на процеса на присъединяване към ЕС в българо-румънския случай, при това с твърде съществени национални специфики. Според изказването на ключово важен участник в преговорния процес: „Не е въпрос само на отмятане на точките с чавка - *acquis* тук, *acquis* там. Не е това. Никога не е било това.“ (инт. 27). В останалата част на шеста глава анализът проследява детайлите на всеки отделен национален случай в съдържателен план на конкретните взаимоотношения.

Най-голяма тежест в присъединителния процес е имала Румъния, но нейният принос към процеса е разглеждан в отчетливо изразен негативен план, поради политическото ни обвързване в тандем, въпреки съществените различия в темповете на напредък към членството в ЕС. Обаче в Съюза няма политическа воля за самостоятелно приемане на България, а има отчетливо изразен френски интерес от общото ни третиране (Ферхойген 2020).

От изложените факти следва изводът, че в нашия случай евроинтеграционният процес действително е имал отчетлива особеност и тя е ярко изразена в начина на влияние на условния „германо-френски двигател“. Образно казано, „интеграционният двигател“ е разпознат като „германски мотор“, към който са монтирани и други части с различни страни на произход, много от тях френски. Но и Германия, която по принцип е големият покровител на Източното разширяване на ЕС и е *последователна в умерената си подкрепа за нас*, все пак има свои претенции към България (макар по икономическите глави „да се работи

сравнително лесно“). Така че *крайната подкрепа е извоювана много трудно*, а това обуславя позиционирането на Германия в евроинтеграционния ни процес като участник с голямо влияние, но с много леко преобладаващ положителен смислов контекст в спомените за партньорството с него.

Тази слабо изразена положителна тенденция позволява Германия да бъде изпреварена от Гърция по значимост на подкрепата (която е точно три пъти по-ярко изразена: 0,053 към 0,159). *Тя е осезателно по-малка като влияние, но с по-висок превес на положителните смислови акценти*. Обаче и с Гърция сме имали тежки проблеми за решаване: трансгранична транспортна инфраструктура, екологични въпроси, съпротива срещу българската атомна енергетика, проблеми със стоманодобива и др. *Гърция се оказва относително силно заявен, но относително слаб партньор за България, с когото няма какво да делим, но пък имаме какво да спечелим съвместно*.

Така че не е изненада, че има страни, които изпреварват Гърция, със стойност от три пъти разлика, по ранга на (запомнена) добронамереност. Това са Ирландия и Испания (виж Фиг. 4), които помежду си са твърде различни, включително по набора от характеристики, с които са значими за българския евроинтеграционен процес. Онова, което ни позволява да ги видим като общ тип позициониране в евроинтеграционната ни галактика е ясно изразената преобладаваща подкрепа, намерила политически израз най-вече чрез влиянието на съответното ротационно председателство на Съвета на ЕС. Обаче, докато в случая с Испания могат да бъдат ясно разпознати конкретни лобистки интереси, пък било то и като фон за политическата подкрепа, Ирландия направо озадачава с незаинтересованата си добронамереност: „за голяма изненада на всички, които казваха: “Какви са тези българо-ирландски здрави връзки?“...“ (инт. 1).

Този факт отново ни връща към важната тема за собствено политическата роля на участниците в евроинтеграционния процес. Защото става неоспоримо ясно, *че в процеса на вземане на решения в разширяванията на ЕС собствено политическите съображения се оказват решаващи* (Smith 2003; Ludlow 2004; Vassiliou 2007; Ферхойген 2020).

Ако представеният по-горе емпиричен анализ обяснява защо взаимоотношенията на България със страните членки на ЕС са били повече пречка, отколкото предимство при подготовката ни за членство, а и вече познаваме относителната слабост на ресурса, с който страната ни извършва тази подготовка, то ясно е, че решаваща за крайния успех трябва да е била ролята на друг основен субект. **Глава седма** представя резултатите от емпиричното изследване, даващи отговор на въпроса защо и как Европейската комисия е в тази роля. Тъй като извънредната важност на ЕК за Източното разширяване на ЕС е изяснена в литературата (Grabbe 2006; O’Brennan 2006a, Tatham 2009; Hillion 2011; Gateva 2015), целта тук е да

обясним особеното в българския случай. Това предполага да се даде отговор на въпроса как Комисията изпълнява роля, характеризирана от противоречие – *тя е най-добрият ни приятел, който изобщо не е приятел*.

Интензитетът на позоваванията в груповия дискурс показва, че ЕК държи „political ownership“ с решаващ глас! Тя е споменавана – по много различни поводи и в специфични ракурси – над 800 пъти: в десет основни тематични контекста, във всеки от които има между четири и дванадесет проблемни кръга с поредица от индивидуализиращи нюанси в поставените акценти.

1. *Има висше политическо решение*, което Комисията реализира.
2. Комисията *така работи с всички СЦИЕ*. Подтемите се отнасят до: а) нейната обща политическа нагласа към съдържащата се в интеграцията на СЦИЕ *задача*; б) характерния политически *подход*; в) следване на определен *модел за работа*; г) посочени *конкретни стъпки* в подготовката за разширяването и т.н.; д) *оценките за начина на работа на Комисията по ефективност*.
3. *Собственият институционален интерес* на ЕК също е предмет на внимание. По-точно, взаимната допълнителност на два различни интереса, произтичащи от призиванието на ЕК (във Веберовия смисъл на *Beruf*). Първо, общият интерес на Съюза, заради защитата на който Комисията има особена роля в неговия институционален дизайн, но който е същевременно и интерес на самата Комисия като политически агент в системата на ЕС. Отделно от това, второ, идва *собственият интерес на ЕК като субект, разширяващ влиянието си при управлението именно на интеграционните процеси* (за което Ферхойген с гордост разказва).
4. Най-голям дял от респондентите *разкриват множествената роля на ЕК*: а) институционален посредник при изготвяне на преговорни позиции и в хода на самите преговори; б) ЕК инструктира подготовката ни за членство в ЕС; в) оценява налично състояние, степен на съответствие със стандарти, постигнат напредък, изпълнени обещания; г) ЕК е най-компетентен експерт по общия смисъл и приложението на *acquis*; д) управлява финансирането на подготовката за членство в ЕС; е) ЕК управлява и ПР-а на разширяването; ж) Комисията подкрепя и защитава България вътре в ЕС и извън него в отношения с трети страни и международни институции; з) ЕК действа като борбен съюзник, а не просто брокер; и) ЕК е отворена за конструктивни иновации от наша страна.

Освен всичко това, в хода на подготовката за членство българските интегратори разчитат на ЕК да бъде „лошото ченге“, което *ние искаме*“, като следването на нейните инструкции сваля бремето на отговорността за политическите решения.

5. Спомените на българските участници в процеса са свидетелство за интензивно, постоянно и продуктивно взаимодействие с ЕК. Всичко това, особено в контекста на липсващата устойчива подкрепа от страните членки на ЕС, *създава впечатление у нашите интегратори, че получават от Комисията незаменима помощ и отвежда към оценката, че тя е най-големият ни приятел в присъединителния процес.* Не може да е изненада, че всеки пети от нашите респонденти с удоволствие си спомня конкретни примери за това как ЕК работи ентузиазирано с нас и това става основа за изграждане на трайни добри лични отношения.

б. Това е основание да очакваме, че множеството институционални равнища в Комисията и нейните структурни единици ще бъде представено в груповия дискурс на нашите респонденти, а дяловите пропорции в общата сума на позоваванията ще са симптоматични *за величината и характера на приноса на съответните институционални единици към подготовката на България за членство в ЕС.*

а) Председател на ЕК и заместници. При 800 позовавания на ЕК тримата нейни председатели са споменати общо 11 пъти по 10 повода, при това – в твърде особени смислови перспективи. Коего означава: *присъединяването на България към ЕС не е било висок политически приоритет за председателите на Комисията.*¹⁶

б) Комисари. На това равнище разказите стават по-конкретни. Преобладават положителни оценки за участието на комисарите в партньорството с България. Очертава се тенденция, *колкото по-ниско е равнището на партньорско взаимодействие, толкова по-положителна е неговата интерпретация, защото именно там политиката „изтънява“, а има значение реално свършената работа и получената подкрепа.*

в) Генерални дирекции и директори. С едно изключение спомените са преобладаващо позитивни.

г) Експерти, често пъти неназовани по име. *Спомените акцентират върху обема и интензитета на работата, а също и върху конструктивното партньорство.* Но главната причина за този вид отговори е друга – огромният брой решавани задачи, както и стандартният начин на работа заличават личностните различия. На най-ниското равнище, където е деловата работа, няма яркост, която да я направи открояваща

¹⁶ „през 1999 г., когато дойдох в Брюксел, България не беше предвидена като страна, която трябва да бъде член в обозримо бъдеще. Тя беше страна кандидатка, но не беше решено да започна преговорите, а аз дойдох в Брюксел като бях абсолютно решен да променя съществуващата стратегия и да дам на всички бивши комунистически страни равен шанс да станат членове на Европейския съюз. [...] Романо Проди [...] настоя за създаване на определени условия за Румъния и България. В случая с Румъния това беше икономическа реформа. В случая с България беше много важен и труден въпрос - затварянето на АЕЦ Козлодуй.“ (Ферхойген 2020).

се и поради това няма какво да се помни. На най-високо политическо равнище, където би могло да има ярко личностно присъствие, такова почти не е регистрирано в българския случай.

д) Главен преговарящ за БГ. На България не ѝ е провървяло „с подходящ главен преговарящ“. Не само защото през тази позиция са преминали редица фигури, а и *защото те именно са фигурирали в институционалната си роля, без да оставят каквато и да е следа със запомнящо се дело или поне политически значима постъпка.*

е) Представителството в БГ. Спомените са малко, но пък тези посочвания са безусловно положителни, а това е важно изключение от цялостната картина.

Единственият, условно общ смисъл в тези позовавания поставя акцент върху *сложната институционалната диференциация в организацията на ЕК, въпреки която тя действа като цялостен, единен субект, отстояващ единни позиции.* От българска гледна точка това несъмнено е характеристика, заслужаваща да бъде отбелязана като отличителна за работата на толкова сложен политически играч. Но няма съмнение, че за българските участници в процеса водещото (с някои изключения) е именно впечатляващото единство и преобладаващ професионален интегритет в работата на Комисията.

При все това всеки трети респондент обяснява защо *Комисията не може да е наш приятел* в присъединителния процес.

7. Обясненията *защо ЕК не може да е приятел* се позовават на две обстоятелства:

а) Приятелството предполага безкористно предоставяне на *безусловна и безрезервна помощ*, а дори и най-добронамереното партньорство с България в широкия ролеви спектър на действия на ЕК не позволява да бъде тълкувано като помощ;

б) Поведението на подкрепа от страна на Комисията *винаги остава в рамките на институционалните правомощия и политическия мандат, даден от страните членки, т.е. има външни пречки пред поведенческия ѝ репертоар.*

8. Съвършено различна причина ролята на Комисията да не може да се тълкува през призмата на приятелство са *множеството вътрешни пречки в нейната работа.* Измежду тях най-важни са посочваните *конкретни грешни действия* или, по-общо, *сбъркан политически подход.* Има претенции към конкретни постъпки на отделни представители на ЕК, но има и еднозначно ясни критики към подхода по някои секторни политики, а също и към политическия подход към разширяването, прилаган от Комисията; претенциите са към конкретни експерти, но и към качеството на предоставяната експертиза по принцип (инт. 4, 17, 24). Има критични съображения към политиката на подготовка за присъединяване към ЕС на всички СЦИЕ, но има и коментари за неадекватни действия на ЕК конкретно към България – било поради

бюрократична тромавост (инт. 28, 38 и 40), било поради политическа тенденциозност (инт. 27, 30, 33, 34, 42). Тези виждания не доминират в груповия разказ, а най-често са допълнителни уговорки срещу универсализиране на добронамереността и ползата от партньорството с ЕК. Подобна генерализация би попречила за разбирането на реалната сложност в политическата задача, съдържаща се в многоравнищните и разнокачествени взаимоотношения с Комисията.

9. *Сблъсък между различни модели на институционална култура.* В този тип спомени на преден план излиза дълга серия от микро-кризи във взаимоотношенията между България и ЕК, която произтича от сблъсъци между културни модели: а) категориалната несъвместимост между „реалния социализъм“ и „западния капитализъм“, който е бил подозрян, че „шпионира нашите успехи“ (според идеологическа трактовка на високопоставени държавни чиновници); б) какофонията от разнопосочни сигнали от наследения административен апарат, част от който е прегърнала каузата на европейската интеграция, но друга част активно се съпротивлява срещу тази политическа ориентация; в) непреводимостта на български език на практиките, които са в основата на езиковите употреби, залегнали в документите на ЕС и би следвало да намерят еквивалент в българската нормативна среда; г) нагласата да се „препише отнякъде“, защото идея нямаме как да стане; д) нагласата да „излъжем“ Комисията (инт. 1, 11, 27, 40), водени от очакването, че този номер може да мине;¹⁷ е) бързото разконспириране на имитативната европеизация, оставаща само на хартия и т.н. В тази връзка най-опасно би било, ако отделно действие или даже отделен стадий от формирането и разгръщането на това взаимодействие бъде генерализирано като единствено определение на *немислимо сложния комплекс от отношения, които са дали същината на това качествено променящо се във времето интеграционно партньорство.*

10. *Комисията се променя в хода на времето.* В част от случаите, когато се възразява срещу квалификацията, че тя е била „най-добър приятел на България“, тезата на респондентите не отхвърля нито ползата от съдействието, нито добронамереността, но се оспорва еднозначността на дадената характеристика. *Защото за участниците в онези процеси съществено е именно многообразието и нееднозначността в ролята на Комисията.* Една основна причина за неправомерност в генерализацията на отделно взето качество *са тъкмо трансформациите, които претърпява и нейната роля, и начинът на нейното изпълнение в хода на времето.* Те се отнасят както до *характера на взаимоотношенията* между

¹⁷ В това отношение е твърде симптоматична една от основните практически препоръки към принципите, на които да бъде построена българската подготовка за членство в ЕС: „Не бива да се мисли, че една страна с ограничени ресурси като нашата ще бъде в състояние да скрие нещо от бюрокрацията в Брюксел, разполагаща с многохиляден капацитет, който получава разнообразна и точна информация за нашите истински проблеми.“ (ЦИД 1999: 34).

партньорите, до *политическите приоритети* в съдържателен план, така и до съдържанието на конкретните процедури, в които се реализира взаимодействието, т.е. до *инструментариума* му. А също и до придобиване на опит, чрез който се променя, например, статута на върховенството на правото във взаимоотношенията с България (интервюта 4, 8, 19, 27, 29, 44).

Най-краткият, но точен отговор на въпроса „как ЕК участва в подготовката на страна-кандидат за членство в ЕС?“ би бил: „Различно“. Но това се отнася не само за историческите етапи или различните фази на подготовката в рамките на един тур на присъединяване. То важи и за взаимодействието дори на една отделно взета фаза от партньорството с някоя конкретна страна, в случая – с България. На едно по-високо равнище на обобщение, *партньорството в хода на подготовката за членство в ЕС включва като свой вътрешен момент взаимното опознаване между партньорите и адаптации на прилагания политически подход като следствие от това* (Gateva 2015).

Смятаме за доказано, че централната и извънредно сложна роля на ЕК я прави уникален участник в българската интеграция в ЕС, чието значение е просто несъизмеримо с каквото и да е друго. Освен нея внимание са получили само Европейският съвет, Европейският парламент и Съветът на ЕС (но най-вече чрез ролята на ротационните председателства, които имат възможност да влияят върху темповете на присъединителния процес). Поради това не е изненада и специфичният начин, по който тези институционални субекти фигурират в груповия разказ за българската интеграция в ЕС. За разлика от ЕК, на която е посветено голямо внимание, другите институции са споменавани само мимоходом.

Обяснението на представата за върховната важност на ЕК в подготовката на България за членство в ЕС има две страни. От една страна е логиката на твърде противоречивата задача, която ЕС трябва да реши в хода на процеса, за чието решение тъкмо ЕК има комплекс от ключови преимущества. Добронамерената и активна употреба на този комплекс, особено на фона на липсващите влиятелни покровители за нашата относително слаба кандидатура, прави ЕК да изглежда като „най-добър приятел на България“. От друга страна, въз основа на същите изходни предпоставки се стига до същественото отсъствие на ярки изяви на Европейския съвет, на Съвета и на Европейския парламент в българския евроинтеграционен процес, на чийто фон ЕК допълнително изпъква.

Поради закъснелия старт на практическите стъпки към членство в ЕС, изходната позиция на страната е подчертано неблагоприятна. Освен липсата на икономически интереси към партньорство, страните-членки и институциите на ЕС имат отрицателно ценностно отношение към нас, което се е превърнало в устойчива подозрителност. Двете предпоставки означават слаб потенциал за интеграция в ЕС, в добавка към икономическата катастрофа и криминализацията от средата на 1990-те. Оттук пряко

следва необходимостта от приятел, а не просто партньор в процеса на подготовка за членство в ЕС. Поради липсата на страна-патрон, ЕК се оказва най-деен и продуктивен защитник на българската кауза. Тя се включва в политическия дневен ред на Съюза а) под натиска на ситуативно разрасналия се приоритет на европейската сигурност през 1999 г. („Косовската криза“), но също и б) под натиска на влиятелните членки на НАТО – САЩ и Великобритания, след нашето присъединяване към втората война в Персийския залив, индуцирана от последиците на терористичната атака от 11.09.2001 г. А най-важно е в) промененото отношение към разширяването на ЕС при председателството на Романо Проди и промяната на приоритетите в тази политика към равен шанс за всички СЦИЕ, съобразно вижданията на комисаря Гюнтер Ферхойген.

Изключително съществената за нас роля на Комисията произтича от спецификата на нейната собствената позиция, конфигурирана от съпадението на свързани помежду им фактори: а) сериозна институционална заинтересованост от успеха на Източното разширяване на ЕС; б) специфична институционална компетентност и натрупано ноу-хау за партньорство с пост-комунистически страни, както и правомощия за изпълнение на множествената роля на инструктор, компетентен съветник, оценител, разпоредител с инструментариума за подкрепа на подготовката за членство и безпристрастен брокер в преговорния процес. Дори и последното – честното отстояване на обективно защитими позиции на страната-кандидат не е малко, ако отчитаме необходимостта да се преодолява отрицателния имидж на страната. Поради съчетанието между реална голяма значимост на ЕК в поредица отношения и доказаната на практика доброжелателна подкрепа от нейна страна, у голяма част от българските EU интегратори възниква възприятието, че тя е именно „най-добрият приятел на България“. Обаче зависимостта на оценката за ролята на ЕК от очакването за „приятелство“ има и обратна страна. Тази перспектива допълнително заостря вниманието върху случаите на мудно вземане на решение, бюрократична безотговорност, грешките или неразбирането. Такива слабости в ролята на ЕК са проблем сами по себе си, но в контекста на „очаквано приятелство“ те се преживяват особено болезнено.

Отношението към ролята на ЕК зависи и от съпоставителния контекст на оценката. Неблагоприятната стартова позиция на България е причина за диспропорционалност в настроенята към България от страните членки. Вече знаем, че това е комбинация от липса на силно изразено и преобладаващо положително отношение сред най-влиятелните страни-членки и наличие именно на силно изразено и трайно отрицателно отношение към нас от точно такива страни (Холандия, Швеция, Франция), към които по отделни въпроси се присъединяват Германия, Австрия, Финландия, даже Гърция. Тъкмо в този контекст дори доброжелателност на ЕК придобива особена ценност като същото установяваме и от

анализа на груповия спомен за ролята на останалите основни институции на ЕС в този процес. Защото и в Европейския Съвет, и в Европейския парламент са представени същите тези страни, които, меко казано, не правят лесна работата ни по подготовката за членство. Преодоляването на силно представената в Съвета резервираност към българската кандидатура е и твърде трудно, и несигурно.

Като сумарен израз на всичко това Комисията се явява своеобразен Еверест и защото едновременно е институцията, която е изключително голяма по значение при подготовката на България за членство в ЕС, но и защото се откроява още по-ярко в двойния съпоставителен план: а) спрямо ролята на останалите най-важни дейци в процеса (страните-членки и останалите основни институции) и б) спрямо оценъчните нагласи на българските евроинтегратори, изпълняващи ролята на допълнително увеличително стъкло към тези различия.

След изясняването на външнополитическата рамка за провеждане на присъединителния процес, следващите три глави представят резултатите от анализа на информацията относно начина на работа, който отвежда до решението на историческата задача за придобиване на членство в ЕС, но е обусловен от специфичната местна връзка между *polity*, *politics* и *policies*.

Глава осма разкрива най-важните особености в начина, по който България се справя с евроинтеграционното предизвикателство. Поради съвпадението, но и надграждането във времето на дълга поредица от обстоятелства¹⁸ – а) относително късен, а и б) много нисък старт на подготовката, в) в обстановка на сериозен скепсис, че даже и случаи на открита съпротива от влиятелни страните-членки, г) непрекъснато утежняване на условията за членство и д) при рязко влошаване на общия климат и спад на еуфорията по разширяването на ЕС, а също и е) разглеждането на членството в Съюза като самоцел, но ж) твърде оскъден потенциал за постигане на поставените цели и т.н., – *успешното решение на поставената задача има за своя решаваща предпоставка максимална минимизация на нейния обхват и съдържание*. Това е общо условие за всички пост-комунистически общества в СЦИЕ, а и за ЕК, както бе обяснено в Глава втора. Но в българския случай това условие действително става „условие, без което не може“. За да стане въобще изпълнима, подготовката за членство в ЕС *трябва да бъде ограничена* до „хармонизация на българското законодателство с европейското“ (пренос на *acquis*). Да не забравяме, че ЕК, поне до края на 1990-те също насърчава такова тясно разбиране за естеството на интеграционната задача. А трябва да припомним, че тя има също дълъг списък от основания да следва такава политика: а) този пренос е

¹⁸ Сравни с Veshev 2020, с 162 и сл.

задължителен за създаване на единно социално-икономическо пространство в ЕС, в което да се провеждат общи интеграционни политики; б) правният пренос е абсолютно неотложен императив в пост-комунистически общества; в) такава задача е в обсега на компетенциите на Комисията – като опит от предишните разширявания, но и като периметър на нейните институционални правомощия и г) по този начин се създава инструментариум, с който може да въздейства върху процеса (мониторинг, който освен всичко друго и д) създава терен за равнопоставеност и поне донякъде обективно отчитане на напредъка на конкуриращите се помежду си страни – в условията на липса на инструменти за принуда към дължимите реформи); е) последно, но не по значение – самата ЕК е институционално заинтересована от успеха на Източното разширяване и е в неин интерес да направи задачата пред националните правителства относително по-лесно изпълнима.

При тези предпоставки е вече нормално да заварим факта, че подготовката за членство в ЕС у нас се концентрира върху бързото приключване на преговорите, което – напълно разбираемо тогава (но илюзорно) – изглежда и финал на присъединяването.¹⁹ *В тогавашния международен, общественоструктурен и смислово ценностен контекст е било абсолютно немислимо да се пита дали интеграцията в ЕС (може или трябва да) има и друго съдържание, освен изискваното от ЕК.*

Анализът на груповия дискурс доказва, че *подготовката за членство се концентрира върху завършека на преговорите* като вниманието е съсредоточено върху източниците за формиране на преговорните позиции. В България, която във втората половина на 1990-те много мъчително и несигурно се откъсва от турболенциите на Прехода, няма даже отделни експерти, нито политически партии, да не говорим за широкото гражданство, които да разбират какво е естеството на дължимото европеизиране на обществения живот.

Цивилизационната трансформация трябва да е по съдържание европеизация, но от друга страна, тя би трябвало да е в много висока степен спрегната (ако не и съвпадаща) със *специфично националната стратегическа програма за система от секторни политики, отвеждащи към устойчиво обществено развитие*. Второто е именно политико-институционалната трансформация на националното общество, за която със сигурност няма общовалидни рецепти. Затова ЕК настоява всяко национално общество да има свой Национален план за развитие и подготовката за членство да е интимно обвързана с него. Обаче съдържателните проблеми на секторните политики, отвеждащи към устойчиво обществено развитие, не са

¹⁹ „И затова беше страшно важно, всъщност най-умното решение, което тогавашното правителство беше взело като тактика на водене на преговорите, беше завършване на преговорите, колкото е възможно по-скоро – подписване на Договора колкото е възможно по-скоро и дата за членство.“ (инт. 3).

били смислова рамка на подготовката за членство в ЕС, защото тя върви по друга логика – подготовка за правна интеграция (инт. 4, 33 и 47). *Няма нито един спомен подготовката за членство в ЕС да е включвала структурни реформи на който и да е сектор от обществения живот, обсъждани на държавно равнище.* След като *съдържанието* на подготовката като секторни политики (policies) е микроскопично, то въпросите за формата на процеса стават първостепенни – като заместител на съдържанието. Точно така – пряко и еднозначно – разбират въпроса за начина на формиране на националните преговорни позиции мнозинството от респондентите. За тях въпросът „как“ автоматично *извежда на преден план именно технологичната административна процедура по вземане на решение, в която по никакъв начин не може да бъде разпозната съдържателната страна на извършваната работа.*

При това положение единственият ориентир в съдържателно отношение са директивите и регламентите на ЕС. Как обаче те се „превеждат на езика“ на правната регулация, която е от свършено различен порядък в пост-комунистическите общества? Откъде експертите биха могли да знаят какъв е „преводът“ към несъществуващите у нас реалности (инт. 40)?

Отговора на този важен въпрос откриваме в разказите, които ясно ни казват, *че се ползва опитът на страните, минали преди нас по същия път.* Така формулираната позиция обаче се връща към политическия смисъл на цялото занятие. Защото в новото уреждане на обществените отношения, в хармонизираната с европейския стандарт законова форма, се сблъскват интересите на различни публични сектори и икономически отрасли и поради това решаващо е правителственото мнение. Както става ясно от спомените на участниците, взетото решение е резултат от това, *че все някой е наложил своята воля, надделявайки над конкурентите,* т.е. оголена партийно-политическа дискреция. В спомените има конкретни позовавания на скандали на правителствени заседания. *В нито един спомен за реалната процедура по формиране на българските преговорни позиции не се среща позоваване на каквото и да е съобразяване със съдържателно конкретни стратегически национални цели.*

В реконструирания процес на подготовка за членството в ЕС се открояват няколко важни акцента: а) *разнопорядковите участници* в процеса – български и чуждестранни, но също и централни и маргинални, съобразно приноса им към крайния резултат; б) *особени кризисни моменти* при формирането на българските позиции; в) *интерактивност* в преговорния процес.

При положение, че подготовката за преговорите е на 80 или 90 на сто вътрешен за обществото проблем (или поне – предизвикателство), то очаквано именно там са фокусирани по-често споменаваните кризисни моменти на най-високо управленско равнище. Партньорството с ЕК се оказва друг възможен

източник за същото, тъй като сблъсъците на евроинтеграционното поле не се пораждат само от конфликтни интереси вътре в и между секторите на публичните политики.

„Не е тайна - англичаните идваха с един модел, германците, с които аз комуникирах, идваха с друг модел, белгийци – с трети, французи... и точно по български го направихме. За да не откажем на никого от старите страни-членки, взехме от всекиго по нещо. Този миш-маш на нашата правосъдна система, чиято попара сърбаме и до ден днешен, е една от причините, за да имаме толкова проблеми в този сектор.“ (инт. 17).

Липсата на вътрешни съдържателни ориентири и политическо ноу-хау прави заимстването на чужд опит решаващо за хода на процеса. Но *търсените иновации не могат да следват какъвто и да е стандарт или утвърден модел, защото няма такъв на общо европейско равнище. Има конкуриращи се модели, зад които стоят лобирования* (инт. 7, 17, 28, 41). Така вътрешната сложност на сблъсъкните се на политическо равнище местни лобистки интереси допълнително се усложнява от сблъсъка на чуждестранните интереси.

Изследването установи, че чуждестранният опит е бил „централен играч“ на терена на българската интеграция в ЕС, в частност и при подготовката на българските преговорни позиции. В много случаи преговорната глава се затваря въз основа *на приетата от нас наложена отвън позиция*. Кое не омаловажава съществения принос на местните участници в интеграцията в ЕС.

Върховенството на правителството в подготовката за членство в ЕС има предимства и недостатъци. Предимства, доколкото свободата за дискреционно вземане на решения създава простор за личностна изява – за амбиция, иновация, прокарване на нечия „желязна воля“ (или по-мекко казано – за „дирижиране“ (инт. 24) или, по-открито, за „командорене“ (инт. 28)), *което е особено ценно, когато естественият ход на обществения живот не клони в същата посока*. Недостатъци, защото няма гаранция, че всяко правителство ще бъде отдадено на същата кауза, а и субективизмът, превърнат в принцип на работа в политиката, в крайна сметка винаги се оказва контра-продуктивен към набеязаната цел. Оттук следва установеният от изследването ни факт на противоречиво отношение към правителствената роля в интеграцията в ЕС. От типологична гледна точка можем да разграничим следните видове основни смислови акценти в спомените: а) фокусиране върху *ролята на ключово важни структурни звена в рамките на правителството*; б) МС като *субект на реформени инициативи и конкретни действия*; в) МС като *терен за битки между конфликтни интереси и различни политически залози*. Преминавайки към персоналия състав на правителствата, установяваме, че няма лица, които да са запомнени като противници на интеграцията в ЕС, обаче като изявени ентузиастични на тази идея са се открили малцина – измежду всички около 150 министри през разглеждания период запомнени са общо 13. При това

интензитетът на позовавания е съвършено различен: Меглена Кунева с девет посочвания (плюс още четири, но в негативен план); Соломон Паси с пет, а веднага след него – Ирина Бокова с четири. С по три са Надежда Михайлова и Меглена Плулчиева. По-нататък се подрежда група политици с поне по две посочвания: Николай Василев, Гергана Грънчарова, Мехмет Дикме, Ивайло Калфин, Владимир Кисъов. България е случила поне на външни министри.

Причината за този емпирично получен резултат е повече от ясна. *Подготовката за членство в ЕС не се схваща като дълбочинна европеизация на цялото общество или поне на неговите основни публични политики.* Подготовката се схваща като нещо външно към основната дейност (на министрите и министерствата) по текущо управление на секторните политики, никоя от които не е ориентирана към това да бъде реформирана, за да стане интегрална част от пространството за провеждане на общи политики на ЕС.²⁰

За разлика от мнозинството в министерския корпус, и тримата главни преговарящи са запомнени от всички респонденти тъкмо в тази им роля и то, преобладаващо, с добро.

Освен тях като ключово важни дейци са посочвани „работните групи“ и „преговорните екипи“. Когато респондентите говорят за работните групи, основният смислов акцент пада върху естеството на работата, върху институционалните взаимоотношения с останалите звена в процеса на подготовката на преговорната позиция, т.е. *върху чисто деловия аспект.* Обратното, когато се използва изрече „екип“, горният смислов аспект остава много назад и в периферията на изказаното виждане, защото в него водещ е не функционалният, а *ценностно-емоционалният залог.*²¹ Отчитайки тази важна разлика в двата режима на словоупотреба, веднага забелязваме отчетлива диспропорция в дяловото присъствие на всеки от тях в груповия дискурс на евроинтеграторите ни – работни групи са споменавани 171 пъти, а преговорни екипи – 317 пъти. *Тази оценъчно-емоционална характеристика на разказите за нашия евроинтеграционен процес има пряка връзка със съдържателния характер на самия процес,* (за което ще стане дума в последната глава).

²⁰ „Всичко зависи от обема на работа по съответната глава, от предварителната работа преди същинските преговори, която е трябвало да бъде свършена или впоследствие се оказва, че нещо не е свършено. В общи линии, това е, което... [бе важното].“ (инт. 36). „...не трябва да Ви заблуждавам, че основната задача на министрите е да се занимаваме с европейската тема и с отварянето и затварянето на глави. Сега, ако ме питате, аз нямам никакви спомени за глава „Конкуренция“. Тогава съм знаел защо, но сега вече не помня, защото не е било толкова важно.“ – казва вице-премиер и министър на икономиката.

²¹ „Разбира се, за да се стигне до този ден, аз винаги искам да започвам с благодарност към хората, които започнаха началото на процеса на преговорите с Европейския съюз - един огромен екип! В началото не толкова голям, но впоследствие - огромен екип от невидими труженици. [Те] подготвиха и нас, които бяхме повече в прожекторите, за да може България действително да бъде поканена на 10 декември 99-та година.“ (инт. 31).

Централната роля на МВНР отчетливо се извисява над всичко и то не по силата на това, че присъединяването към ЕС през целия ход на процеса (а също в значителна степен и досега) е само „външни работи“. МВНР е имало тройствен принос: а) основен институционален ownership на интеграционния процес, а това е особено важно като се вземе предвид факта, че между 1991 и 2007 г. са се изредили 10 правителства; б) политически предприемач, т.е. субект на идеи и действия, които не са рутинни и разписани като правомощия и отговорности на неговите експерти и дипломати. Тук трябва да направим важната уговорка, че в разказите на нашите респонденти никога не става дума за Външно като институционален субект на инициативи, а *само за отделни индивидуални негови представители*, които са „хващали мига“ или са влетявали през всеки внезапно отворил се „прозорец от възможности“. В българския случай има специфики, произтичащи от а) първоначалния негативен образ, който трябва да бъде преодоляван; б) преобладаващата липса на интерес към присъединяването на България; в) липсата на влиятелни страни-патрони, които да стоят безотказно зад нашата кауза, както и г) многократно засиления – след отпадането на България и Румъния от първата вълна на Петото разширяване – върховен политически императив за ускорено завършване на преговорите.

В този смисъл, доминиращото примиряване с исканията към България е било разглеждано като ключово важно политическо средство за приключване на самите преговори. Тук получаваме най-конкретна представа какво реално означава абстрактният принцип, че характерът на началото в един процес пряко обуславя характера на неговото протичане, което и определя качеството на крайния резултат.

Целостта на картината изисква в нея да се включат и онези приноси към българския евроинтеграционен процес, които са с по-малка относителна тежест.

Важно, но пък проблематично е било сътрудничеството със структури на НПО. Четири типа скепсис са регистрирани („всичките ресорни министри няма какво да ви кажат по тази тема“, „не мога да кажа, че са участвали наистина много“, „не си спомням да е имало [участие]“ и „сигурно е имало, но нищо, което да направи впечатление“) и те фокусират сетивата върху нюансите в получените по-съдържателни отговори.

Съвкупният дискурс разпознава като участници в интеграционния процес множество институционални субекти от два ясно обособени типа: а) бизнес/браншови организации, към които следва да причислим и рядко посочваните профсъюзи/синдикати и б) организации с идеална цел, към които можем да причислим университетите, селскостопанската академия и БАН. Прави впечатление обаче, че и за двете форми на партньорство се говори в преобладаващите случаи абстрактно, по принцип, а не толкова чрез посочване на конкретни примери и участници (17 пъти за НПО представители и 14 за

браншовици). При все това, посочени са поне по веднъж 28 структури на гражданското общество, а 13 са посочени повече от веднъж. Водещ е Европейският институт с шест споменавания, но също Българската стопанска камара, Хелзинкският комитет и Центърът за европейски изследвания имат по над 3 посочвания. *Българското гражданско общество не е било радикално изключено от подготовката за членство, въпреки че не е имало кой знае колко запомнящи се изяви.* При все това, *положителният опит от партньорството между държавната администрация и структурите на гражданското общество доминира почти два пъти над негативния.* Негативните коментари по отношение на *резултатността на участието на НПО сектора* в диалога с правителството акцентират върху дефицит на специализирана професионална експертност, също и липсата на експертна policy-компетентност като начин на работа, но най-вече – липса на самоорганизация и кохерентност в структурите на сектора. Поради преобладаващо държавно-политическия характер на процеса на присъединяване на България към ЕС, „операционализиран“ като технологико-административна процедура (Dimitrova 2020, сравни с инт. 4, 24, 29, 44), гласът на едва проходащия НПО-сектор не е бил решаващ. Кое то пък отвежда към оценката за *успешен* резултат не толкова чрез самата свършена работа на чисто експертно ниво, колкото през широкия национален консенсус по темата.

Тогава стигаме до логичния въпрос: какви са били политическите инструменти за решаване на твърде трудната задача за присъединяване към ЕС?

Основна концептуално-методологическа позиция на настоящото изследване е, че, за да може да намери разрешение изходното противоречие на Източното разширяване на ЕС (трябва да стане, но не може да стане), *то трябва да мине през фази на разгръщане, всяка от които и го запазва донякъде, но и го трансформира по качество.* Сумарно получената картина изглежда така:

Историческият резултат на България *е следствие от диференцирания принос на сложния, дисперсен политически субект и на форматиращото въздействие на изходната фаза в процеса.* В края на 1990-те задачата по финансовата стабилизация на страната ни, като предпоставка за всичко останало, е била абсолютен приоритет, поглъщащ другите политически задачи (Костов 2019). Тогава наложената от ЕК необходимост България да направи свой Национален план за развитие, обвързващ подготовката за еврочленство със стратегическите приоритети на общественоеикономическото развитие, не среща голям ентузиазъм, въпреки че се правят не един, а два плана (вторият е за регионално развитие, което не успява да се хармонизира с националното). Планът е направен мъчително, след поредица от неуспешни варианти, отхвърляни от ЕК, и набързо е забравен. Причината не е само смяната на правителството, но най-вече това,

че самият план е писан проформа. Което е напълно разбираемо, ако политическата цел се схваща като „влизване в ЕС“, което се очаква да е решение на всички частни социално-икономически проблеми.

Освен това единствените относително подготвени за целите на интеграцията в ЕС шепа експерти са придобили опита си от работата по скрийнинга в рамките на Споразумението Европа с неговите две характерни доминанти: а) икономическа интеграция и б) пренос на *acquis* в българското законодателство (като единствено средство за постигане на тази първа и сякаш единствена цел). Поради това на Националната програма за хармонизация на законодателството се придава изключително голямо значение, защото тя е основното, на чиято база се затварят преговорните глави.

В институционален план МВнР губи дотогавашния си монопол върху интеграцията в ЕС, която постепенно престава да бъде „външни отношения“ и става „вътрешни работи“ – първо, в смисъл на подготвителната работа, която е в ресора на МВР заради проблема с граничния контрол, но също и проблемите в сигурността, която вече е станала интеграционна политика на ЕС. Второ, което е и по-важното – още по онова време интеграцията в ЕС пряко засяга десетки секторни политики във всички сфери на обществения живот, а повечето от тях съчетават компетентности и практики в пресечни полета между различни министерства. Така например, за изненада на българските евроинтегратори, ЕК е изисквала в обсъжданията на перспективите на тютюнопроизводство и тютюнообработката да се включат експерти не само от земеделието и промишлеността, но и здравните власти. Поради това, пак под натиск на ЕК, се създава цялостен държавно-административен механизъм за координация на българските позиции, с които влизаме във вече започналия преговорен процес.

В този механизъм има два ключови субекта – работните групи (РГ), в които се изработва конкретното съдържание на позициите по всяка една от преговорните глави и МВнР, осигуряващо посредничеството с институциите на ЕС и със страните членки и кандидатки. А това се оказва изключително важно, защото съдържанието на българските преговорни позиции се формира основно по два пътя: а) ползване на опита на СЦИЕ, минали по същия път преди нас и б) ползване на добронамерените съвети и предлагани решения от ЕК. Това прави българската позиция в преговорния процес не особено силна, защото няма как да оспорваш позицията на онзи, който те е инструктирал какво да правиш. Правителството, което иначе има първата дума, задаваща рамката на работа в РГ (но също и последната дума при междуведомственото съгласуване на преговорните позиции), е едновременно и източник на вдъхновяваща държавната администрация политическа воля, и център на тежки сблъсъци между ресорните министерства, защото няма обща стратегическа рамка, която да подрежда отношенията между тях. Така партийно политическите съображения надделяват над експертните мнения, а да припомним, че

като отдадени на каузата за интеграцията в ЕС са запомнени под 10 на сто от министрите от всички кабинети като между тях най-отчетливо разпознаваеми се оказват министрите на външните работи.

Оттук идва и твърде тясната възможност за участие на неправителствения сектор в подготовката на страната за членство в ЕС. В най-добрия случай представителите на гражданското общество са привлечени за участие именно по линия на притежаваната от тях експертиза по специфични секторни въпроси. Но съобразно тогавашните особености на самия НПО сектор – с характерния дефицит на компетентност по европейски публични политики, нито неизбежната тромавост на публичното обсъждане на такива въпроси, още по-неприятно изглеждаща в условията на висок приоритет на бързото приключване на преговорите.

Обаче тясно разбраната цел на интеграцията в ЕС като „влизане в ЕС чрез подписването на Договор за членство“ бива изпълнена и то съобразно поставената целева дата 1 януари 2007 г. Но така дефинираната цел има и платена цена – договорът е подписан, защото е изпълнена задачата по пренос на цялото *acquis* (с нулев дефицит), без да е извършената дължимата работа по европеизиращите реформи на цялостния обществен живот. *Така възниква (първоначално абсолютно немислимата) задача тепърва да се осигурява влизане в сила на подписания вече договор.* И се стига до нова фаза в разгръщането на процеса, в хода на която МВнР отново придобива централна роля по преодоляването на съпротивата към българското членство в ЕС – чрез мобилизация на всички възможни средства, включително връзките по партийни линии. *Чуждестранната партийна подкрепа е била активно търсена и е била получавана (най-открито по линия на Европейската социалистическа партия),* но това не е било подкрепа за България само от едно европейско политическо семейство, а от голямото мнозинство на основните европейски политически партии.

Новото и различно свръх-усилие след 2005 г. довежда до относително смекчаване на станалата неизбежна форма за продължаване на предприсъединителната условност в след-присъединителната фаза (като Механизъм за сътрудничество и проверка, който и досега формално не е прекратен). Защото работата по предполагаемата европеизация на българското общество е останала несвършена, а тя и не може да се свърши само с политически ентузиазъм, без специализирани институционален апарат и финансови инструменти. Оттук следва и българското разочарование от а) ролята на българската дипломация, която на практика е постигнала максималното, но *то изглежда като под-оптимално спрямо вътрешното усещане за „напълно свършената работа“* и б) несправедливия ЕС, който прилага към нас – политически тенденциозно и безоснователно – репресивна политика.

Позицията на евроинтеграторите ни, изразяващи такова виждане, е напълно вътрешно последователна. Обаче *тя просто е замръзнала в първоначалния етап на процеса, когато е била формирана под въздействие на комплекса от исторически обстоятелства и от особения хабитус на нейните носители*, а не по логиката на реалната задача по европеизация на пост-комунистическо общество. Това, че *такава позиция е била изключително политически удобна през втората фаза на подготовката за целите на минимизацията на политическата задача до подписан Договор за членство с ЕС*, е друг въпрос. Тази особеност обаче е важна част от отговора на въпроса „как България стана член на ЕС“, *защото е елемент в механизма, който произведе условията за успех на подготовката за членство – подписан договор за членство, но непълноценна интеграция*. Подчертаваме, че *действителният проблем не е наложената ни с посредничеството на ЕК следприсъединителна условност, а е причината това да бъде направено*. Тази причина е в самото българско общество, избрало (под натиска на обстоятелствата) начина, по който да измине пътя си към членство в ЕС.

Глава девета предлага обяснение на вече представената извънредна трудност на присъединяването на България към ЕС. Първото, което се откроява е, че с изключение на „четирите лесни глави“ *във всички други случаи просто няма общо правило*. Темпоралната структура на преговорния процес силно варира от глава на глава. *Но изобщо не е вярно, че броят на договаряни преходни периоди влияе съществено върху продължителността на преговорния процес*, както се предполага по логиката на рационалния институционализъм. Най-протяжни са били преговорите по Глави Конкуренция (39 месеца); Регионална политика (31 месеца); Финансови и бюджетни въпроси (32 месеца); Правосъдие и вътрешни работи (28 месеца), а в главите с най-много – с по 10 преходни периоди, преговорите са отнели съответно – Околна среда 23 месеца, а Данъчна политика 11 месеца. Потенциално трудните глави, в които се договарят по два преходни периода Свободно движение на хора и Свободно движение на капитали са отнели само 8 месеца за преговори, (при средна продължителност на преговорния процес 12 месеца). Доц. Калоян Харалампиев изчисли, че коефициентът на корелация между броя на преходните периоди и протяжността на преговорния процес е 0.223 за периода на самите преговори и 0.197 за периода от депозирането на преговорната позиция на България до приключването на преговорите, т.е. изключително слаба връзка.²²

²² В случая двата коефициента на определеност са 0,050 и 0,039. В случая 5,0% от различията в протяжността (месеци преговори) се обясняват от „Преходни периоди“, и 3,9% от различията в общите месеци се обясняват от съответните преходни периоди. Коефициентът на определеност може да се допълни с коефициент на неопределеност, което означава, че 95% от различията в „Месеци преговори“ се обясняват от всички останали фактори, с изключение на „Преходни периоди“, и 96,1% от различията в

Най-общо казано, *причината за тази фрапантна неравномерност (измерима в пъти, а не в проценти) в трудността на преговорите и в тяхната тежест за участниците е неравностойността на задачата за европеизация на съответните сектори, т.е. за постигане на съизмеримост между българските и европейските публични практики в съответните сектори на обществения живот.*

Трябва да се съгласим с респондентите, които заявяват, че не може да се отговори накратко защо е различна продължителността на преговорите, тъй като *„тежкото“ може да има много и различни измерения, а освен това зависи от много, разнопорядкови фактори.* Само най-важното: нагласите на западноевропейските ни партньори; непрекъснатото усложняване на самия ЕС и влизане в нови секторни политики; сблъсък на антагонистични интереси в „чувствителните сектори“ (земеделие, текстил, металообработване); кризисни финансови въпроси и т.н. Конкретните характерни примери са важи и сами по себе си заради спецификата на съдържанието им, но още повече като просветляващи естеството на интеграцията в ЕС. Най-вече – на политическите механизми, чрез които тази задача е била решена.

1. Визов режим и Шенген. Тази тема не присъстваше първоначално в изследователския дизайн, но тя спонтанно избликва в разказите на 20 български евроинтегратори (инт. 15, 19, 29, 31, 32, 35, 38, 41, 44), а за неколцина респонденти тя се оказва една от централните в личните спомени. Необичайната значимост на този проблем произтича от това, че *в него се пресичат голям брой отношения от материален и символен порядък, поради което политическият залог става твърде голям и, съответно, постигнатият успех се остойността високо, включително с много силни положителни лични емоции.* Падането на визовия режим има и непосредствена практическа ценност, но и още по-висока смислова стойност на *новопридобито, дължимо човешко достойнство.* Постижението е с много висока собствена ценност и тя допълнително нараства, *защото е измежду малкото свидетелства за разрыв с миналото.* Падането на визовия режим е политически атестат за способността на България да се справя с такъв важен за европейската сигурност проблем, поради което срещаме твърде силна съпротива, а *пък тъкмо неговата радикална политизация е предварителното условие за успеха на решението дори в най-техническите му измерения.*

2. Енергетика и „разбира се, хипер политическият въпрос за АЕЦ „Козлодуй“““ (инт. 9). Затварянето на малките реактори на АЕЦ е поставено като предварително условие за започване на

„Общо месеци“ се обясняват от всички останали фактори, с изключение на „Преходни периоди“. Взети заедно коефициентът на определеност и коефициентът на неопределеност показват, че връзката е много слаба.

преговори с България, без да има правна основа и без реален проблем със сигурността, както и без да е възможно да бъдат изговорени открито задкулисните, разностранни национални финансови интереси, усилвани от подкрепата на западни обществено-политическите настроения срещу атомната енергетика. Свръх-значимостта на този проблем произтича от факта, че *в него също са концентрирани много, различни и все важни политически залози, което го прави „хипер политически въпрос“*. Оттук въпросът за спазването на поетия политически ангажимент става „религиозен въпрос“ (Соломон Паси), а не технологико-експертен въпрос, по който може да се преговаря рационално и да се намират компромисни решения. В този крайно неблагоприятен контекст воденето на преговори по Глава Енергетика в най-добрия случай би забавило преговорните, а самото това би препънало цялостния процес на интеграция в ЕС. Кое то и довежда до капитулирането „пред натиска на Брюксел“, което обаче не може да бъде признато пред българската общественост.

3. Селскостопански и сродни политики също се оказват импрегнирани с политически отношения и по тази причина преговорните перипетии по Глава Земеделие (или Селско стопанство в някои спомени) са още по-често споменавани даже в сравнение с ключово важния визов въпрос или битките за българската енергетика. Към тази Глава препращат по един или друг начин спомените на 30 респондента. И тук, както и в предходните случаи, ясно се вижда, че „сложността на материята“, обуславяща трудността на преговорите, всъщност произтича от преплитането на множество разнопорядкови отношения с широк обхват и засягащи „чувствителни въпроси“, т.е. съществени вътрешни и външни интереси. Преговорите по тази глава са своеобразна „единица мярка“ за съизмерване на трудността по другите глави – материя с най-обемно и много диференцирано по сектори европейско законодателство; обща европейска политика с най-голям дял в бюджета на ЕС и, съответно, най-много пари за България по това перо, обаче с най-висока изостреност на чувствителността по тези въпроси; това е секторната политика, в която е най-ясно изразена конкуренцията ни с другите страни в ЕС; крайно неблагоприятни изходни позиции поради пораженията върху сектора от националната икономическа криза; обвързаност на въпроса за селскостопанското производство и износ с този за „продажба на земя на чужденци“, който има конкретни материални параметри, но и неизчислими символно-манталитетни измерения; много силно изразена зависимост на преговорния процес от динамиката в развитието на самия ЕС (в частност, реструктуриранията в общите политики на Съюза); ясно изразен партиен (етнически) интерес, обвързващ една чисто икономическа материя с въпроса за вътрешната стабилност в страната; освен това този проблем пряко касае свободата на движение на капитали и е пример за значението на междусекторните връзки във всяка една уж тясно секторна интеграционна политика; един от малкото примери за интензивно ползване на експертиза от

неправителствения сектор – браншови организации и Селскостопанска академия; рядък случай на много и конкретно (финансово) измерими постижения в резултат от защитата на националните интереси чрез продуктивни преговори; пример за стремглаво кариерно развитие в структурите на ЕК на българските участници в преговорите; но също така и поредица от претенции към защитената позиция като неоптимална. Няма как обединяващата тема за всички тези разнообразни и разнопосочни смислови измерения да е проста, а важността на всеки от тези аспекти обяснява популярността на темата сред евроинтеграторите ни.

4. Глава Конкуренция и „болният въпрос „Кремиковци“. В контраст с разгледаните по-горе казуси тази проблематика привлича вниманието на значително по-малък кръг евроинтегратори – само 17, което е даже парадоксално, доколкото тази преговорна глава е отнела най-много време. „Кремиковци“ е най-емблематичният случай, ярко открояващ същината на евроинтеграционния проблем – завареното положение е принципино несъвместимо със стандартите на евроинтеграционните политики и, в частност, с правилата на свободната пазарна икономика, която трябва да издържа на конкурентен натиск без държавни помощи. Това обаче е комбинат, натоварен с огромен партийно-политически, символен капитал и с гигантски задължения. Но проблемът не опира само до десетките хиляди работници (в текстилната индустрия те са над двадесет пъти повече), които биха останали без доходи и социална реализация, а е кълбо от други тежки въпроси: много опасното замърсяване на въздуха, което поражда тревога не само в местен, а и в регионален европейски план. От друга страна, глава Транспорт също е засегната по съдбовен начин, защото „Кремиковци“ е поддържан и чрез преките държавни помощи, но също и чрез постоянните субсидии за държавния железопътен транспорт. А когато „Кремиковци“ спира работа, „40 на сто от приходите на БДЖ се изпаряват“ (инт. 7), т.е. цялата транспортна система на България се оказва интимно свързана с обслужването на комбината. Освен това помощите за безработни и преквалификацията на десетки хиляди работници е много тежък проблем за Министерството на труда и социалната политика (без изобщо да повдигаме въпроса за партийно-политическите и електорални измерения на тази кризисна ситуация).

5. Правосъдие, върховенство на правото и механизмът за сътрудничество и проверка – за разлика от предходните четири случая, това е проблем, който е бил особено труден за разрешаване в процеса на подготовка за членство в ЕС, но поне тогава не е привлякъл към себе си вниманието на българската

общественост.²³ Защото тя изобщо не е имала сетива за неговата фундаментална значимост, тъй като е от обществено системен характер. Обаче и ЕК само постепенно развива изостряща се чувствителност по този проблем.²⁴ От една страна, вниманието, което му е отделено, е впечатляващо, защото към него препращат, по един или друг начин, позовавания в 27 интервюта, т.е. близо 60 на сто от всички. От друга страна, неговото разискване е още по-дифузно и дисперсно, отколкото горните случаи.

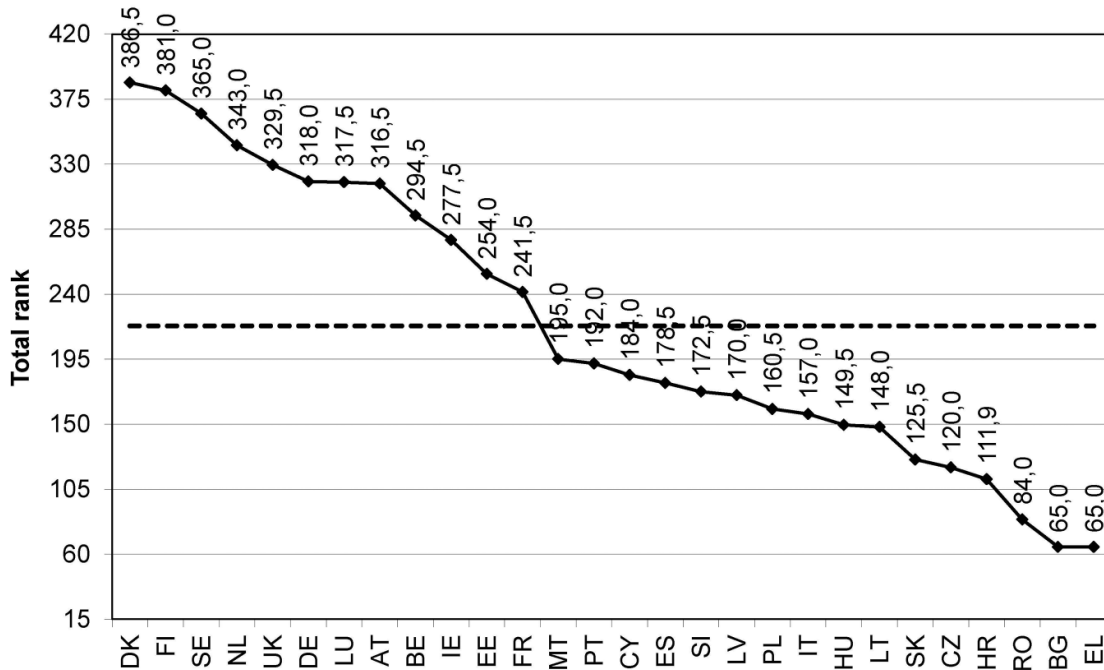
Един от най-важните смислови акценти в спомените на нашите евроинтегратори, дискутирали проблема за съдебната реформа у нас, е подчертаване на точно този аспект *в постоянното развитие на разширителната политика на ЕС* (инт. 19 и 29). Както се вижда от графиката по-долу, по условия интегрален показател „антикорупция“, характеризиращ цялостния облик на националните общества чрез качеството на върховенството на правото,²⁵ страните в ЕС са твърде различни; няма типичен общ случай, спрямо който да се открояват няколко отделни изключения. Но също така е видно, че са установени фрапантни диспропорции (Фиг. 5).

²³ „Но по „правосъдие и вътрешни работи“ нямаше такъв дебат, нямаше информация в публичното пространство, нямаше активност.“ (инт. 2, сравни с инт. 15). „Това, което е неудовлетворение за мене, лично, от целия процес е, че много от ключовите реформи и ключовите глави - като глава „правосъдие и вътрешни работи“, останаха замъглени в съзнанието на обществеността – заради други дебати, включително и дебатът покрай първи до четвърти блок.“ (инт. 30). За разлика от широката общественост, експертната общност е напълно наясно с тежестта на проблема (вж. Nikolov, Simeonov 2009: 79).

²⁴ „... ЕК изрично отбелязва, че в България не е осигурено нито върховенството на закона, нито правата на физическите и юридическите лица са подходящо защитени, като прилагането и привеждането в действие на законодателството на ЕС е далеч от начина, необходим за членство. Поради това ЕК заключава, че са необходими дълбоки реформи, преди България да бъде способна да прилага това законодателство и да изпълни стандартите на държавите-членки за администриране на правосъдието и привеждането в действие на закона.“ (Попова 2001б: 172).

²⁵ В предишно наше изследване сме доказали по емпиричен път, че върховенството на правото, измервано чрез борбата с корупцията, е именно интегрален показател за качеството на живота в европейските общества, доколкото е единственият измежду 33 други свързани помежду им показатели за обществения живот, който в особено висока степен корелира с всички тях (Haralampiev, Dimitrov, Stoychev 2015).

Фигура 5. Класация на страните в ЕС по интегрален показател за борбата с корупцията от 2014

Източник: Naralampiev, Dimitrov 2016 въз основа на данните от Антикорупционния доклад на ЕК от 2014 г.

Ако, от една страна, в ЕС няма съвършени общества, напълно имунизирани от феномена корупция, то от друга страна, когато разликата между най-добрите и най-лошите случаи е от порядък шест пъти(!), това не е обща класация на сходни разновидности. Такава ранжировка на резултатите доказва, че между групите страни в ЕС има, образно казано, „видова разлика“ и по тази причина Съюзът много късно прие идеята за необходимостта от обща политика.

Анализът на груповия дискурс по тази тема разкрива много отчетлива поляризация във вижданията на нашите евроинтегратори съобразно разбирането им за целите и смисъла на интеграцията в ЕС, което вече бе представено в Глава осма:

- или абсурден двоен стандарт спрямо нас, ако присъединяването към ЕС е единствено „хармонизация на правото“ (след като подготовката завършва успешно с подписан Договор за членство въз основа на нулев дефицит в преноса на *acquis*) (инт. 4, 33 и др.);

- или атестат за незавършена европеизация, ако от присъединяването се очаква да означава пълноценно носене на ангажиментите от членството в ЕС и европейско качество на тукашния социален живот (инт. 8, 28, 29 и др.).

Прави впечатление също, че поляризацията следва и друга разграничителна линия: Съпротивата към самото поставяне на въпроса за политиката на ЕС, намираща израз в следприсъединителната условност, идва „отляво“; в противоположност на виждането на този въпрос като много важен – „отдясно“. Ето защо „това беше може би най-политическата глава в преговорите с Европейския съюз“ (инт. 15).²⁶ Но е вярно също, че:

„Докато България не изпълни мерките, изисквани по Механизма за сътрудничество и проверка, българите нямат правата и свободите на европейски граждани. [...] Преговорите трябваше да започнат с изискването българските институции да се справят с организираната престъпност и корупцията. Да се получат сигурни гаранции, че прокуратурата и съдебната власт могат да гарантират върховенството на закона в страната.“ (инт. 8).

Анализът на информацията по тази проблематика ярко откроява най-същественото влияние на извършените реформи върху хода преговорния процес. Кризисният проблем е, че *има качествена несъизмеримост между българското общество и европейските стандарти, поради което и се изискват повсеместни, дълбочинни реформи като предпоставка за интеграция в ЕС.*²⁷ При все това, самите различия в смисловите акценти, поставяни от нашите респонденти са много важни от гледна точка на а) *извънредната сложност* на проблемната ситуация и, съответно, на б) *прекомерната трудност в политическата задача* на подготовката за интеграция в ЕС, отвеждащи към забавяне на преговорите и незавършеност в подготовката.

Задачата за присъединяването към ЕС се оказва в българския случай тежък проблем, защото ресурсът, като цяло и във всяка от частите му, е оскъден. Проблем е, че в самото естество на тази работа има твърде голямо пространство, в което резултатът зависи от личностната изключителност в съчетаването едновременно на експертна, политическа и дипломатическа компетентност. В България в средата на 1990-те такова съчетание няма как да е правилото. Освен това работата е едновременно и много като обем („във всички области и по всички линии“ инт. 13; „Те са хиляди наредби, инструкции“ инт. 37), и различна по характер, и дифузно пронизваща *дълга поредица различни сфери на обществения живот.* Най-същественото, обаче, е множеството на съпротивите срещу реформите: а) поради

²⁶ Сравни: „Всички тези неща, свързани с цялата област „правосъдие и вътрешни работи“, са номер едно и ще цитирам един безспорно много компетентен висш служител на Комисията по онова време, който каза: „Тази глава е политическа глава.“ (инт. 19).

²⁷ ЕК много късно открива, че преносът на *acquis* не води след себе си приложение на практика и съответстващите му реформи (инт. 29), но е факт, че в хода на преговорния процес на този проблем се обръща все по-настойчиво внимание дори в официалните документи на ЕК (O’Brennan 2006a).

систематичните връзки между обществените сектори, провалящи опитите за отделни реформи; б) *корпусът на националното законодателство също има своя правна систематика* – тя е свързана с тази на обществото, *но има и собствена юридическа специфика*, проявяваща се на различни равнища: конституция, кодекси, закони и подзаконовни норми, материално и процедурно право. Националната правна система формира своя традиция (или – инерция), особена правна култура и юридически ценности нагласи, спрямо които иновациите изглеждат *нелепи и неприложими*, а не само нови или различни. Последно, но не и по важност, са в) съпротивите от индивидуални и групови противници. Но са съществени *различията в съпротивите, които предполагат свършено разнопорядков арсенал от политики за справяне с тях*. А интеграцията в ЕС е задача, включваща целия спектър от съпротиви, в добавка към препятствията пред реформите „във всички области и по всички линии“.

В обобщение на представения тук анализ повтаряме, че тежестта на всяка преговорна глава има твърде много и различни измерения. Скоростта на работа по преноса на законодателството не зависи само от неговия обем и сложност, а най-вече от готовността на българското общество да усвои нововъведенията, което предполага различна по обем, характер и ресурси подготвителна работа у нас. Обаче *общият корен на проблема с трудните преговори е в същността на цивилизационното предизвикателство*, присъщо на задачата за европеизацията на българското общество. То е най-малкото двустранно.

От една страна е непосилната работа, която трябва да осъществи реформи, гарантиращи трайна европеизация на публичните политики. Тази работа е едновременно и *сложна*, и *широкообхватна*, и *непозната*, и *неосигурена с ресурси* (институционални, кадрови, финансови). Плюс това тя и е *разнопорядкова* (изискваща и изработване на стратегически управленски документи, и приемане на ново законодателство, и неговото ефективно прилагане), и *дифузно проникваща едновременно в поредица от обществени сектори*, които никога преди това не са били интегрирани и т.н.

От друга страна, европеизацията следва да *преодолява каскада от съпротиви* на „обществената материя“, която има *качествено различно от очакваното съдържание*, но има и *систематизъм на обществените връзки* (така че не може да се реформира на парче), без да забравяме за „прага на насищане“ с реформи, отвъд който интензитетът на промени преминава в хаос или неуправляемост. Освен това става дума и за сблъсък на интереси, който отвежда към съзнателна съпротива на статуквото – не просто на отделни лица, а цели гилдии или браншове.

В добавка към всичко това, задължително трябва да се отчита и възможността за *наднационална политизация на преговорите* (каквато е случаят с визовия режим или със затварянето на 3-ти и 4-ти блок на АЕЦ „Козлодуй“). Но този аспект на тежестта на преговорите също е двустранен. Защото става дума,

от една страна, за могъщи интереси на страните членки на ЕС, влизащи в конфликт с българските. Обаче, от друга страна, тази политизация, скривана зад приказки за правни стандарти и общия интерес на ЕС, не е без връзка с горепосочения „корен на проблема“ на европеизацията, *защото местните практики и стандарти позволяват да бъдат убедително политически оспорвани със съдържателни аргументи.*

Всичко гореизложено обяснява и твърде особената субективна страна на тогавашното преживяване в деловата работа по подготовката на страната за членство в ЕС, намерило израз в метафората „плуване в сярна киселина“. Спецификата на тогавашната ситуация изяснява човешката непоносимост на процеса (поради изискването за свръхчовешки усилия и себеотрицание в рутинната работа година след година). Тези предпоставки позволяват разбиране също и към *произтичащия от характера на ситуацията вторичен личен устрем за скорошно завършване на процеса, в добавка към държавно-политическия императив, настояващ за същото.*

Последната, **десета глава**, е рекапитулация на резултатите от проведения анализ на спомените на българските евроинтегратори. Интервюто им предоставяше възможност да изразят разбиранията си относно евентуални алтернативи за провеждане на разширителната политика на ЕС и, съответно, на присъединителната политика на България, доколкото близо 20 години след условния край на Източното разширяване на ЕС имаме достатъчно основания да не бъдем напълно доволни от неговия ефект.

Както може да се очаква, вижданията на българските евроинтегратори очертаха широк спектър на разномислия, но могат да се типологизират като а) мнозинство от мнения, според които протеклият исторически процес е безалтернативен и б) малцинство разбирания, според които алтернативи са мислими. В тези типологически противоположности са интересни нюансите на различие в аргументацията.

Една част от респондентите признават, че не знаят дали е мислимо да има алтернативи или че не разбират самия въпрос (инт. 19, 46), за други въпросът е безсмислен доколкото, според тях, миналото по принцип не може да има варианти (инт. 4, 47). Трети смятат, че няма причина да се търсят алтернативи на реално протеклия процес, аргументирайки се или с твърдението, че постигнатото е безусловен национален успех, или че след като върховната цел на присъединителния процес е била членство в ЕС, тя е постигната. Познаването на действителното положение през последните години опровергава тези допускания: резултатът от Източното разширяване е много далече от очакваното, особено в плана на разпространение на демократичните ценности и утвърждаване върховенство на правото, а членството на България (и Румъния) в ЕС продължава да е под условие (поради непостигнатите цели на Механизма за сътрудничество и проверка).

За друга част от респондентите търсенето на алтернативи за провеждането на разширителната/присъединителната политика е безпредметно, доколкото тя е била предзададена от ЕК, а ние сме постигнали максимума спрямо стандартите на тази политика. В този случай политическото естество на приложения подход се приема като природа или Божия воля, спрямо която ние просто се пригаждаме.

Типологически погледнато, не по-различно е и виждането, според което акцентът е върху върховността на инвестираните в процеса усилия, поради който несъмнен факт няма как да е мислим друг начин на протичане на интеграцията в ЕС.

По-различни са становищата, които отчитат, че постижението на проведената политика е неоптимално, но въпреки това смятат проведения процес за безалтернативен. Тук има две съществени разновидности: а) при тогавашните крайно неблагоприятни вътрешни и външнополитически предпоставки постигнатото е пределното, независимо, че резултатът е под-оптимален; б) при тогавашните предпоставки много вероятно е било отпадане на България от разширяването на ЕС (за неопределено време) и в този смисъл върховният, собствено политически успех е в преодоляването на тази силна вероятност.

Проблемът с такъв род интерпретации е в смисловото противоречие, че, от една страна, се разбира политическото естество на присъединяването към ЕС, т.е. зависимостта на процеса от взиманите решения, а същевременно той се мисли като едновариантен. Въпросите за избор на подход, задачи, политически инструменти сякаш не съществуват, което обрича политиката на разширяване на ЕС да остава в коловоза на досегашния оспорим опит.

В лагера на евроинтеграторите, които все пак допускат, че процесът е могъл да протече другояче, също има съществени смислови различия: а) могло е да се започне по-рано с пост-комунистическите реформи и, следователно, с по-висок стартов ресурс, от което и резултатът би бил по-добър (11 души споменават този проблем); б) могло е бързането да не бъде върховен политически приоритет и, следователно, подготовката за членство да влезе в дълбочината на обществения живот; в) могло е „вкореняването на промените“ чрез въвличането на широката общественост в процеса да противодейства на деградацията на европеизацията след присъединяването. Най-радикални в търсенето на алтернативи са онези виждания, които виждат грешката в подготовката за членство в ЕС в безкритичното приемане на подхода и препоръките на ЕК, които в редица случаи са били оспорими (инт. 6, 17, 27). От съдържателна гледна точка в тази позиция се откроява акцентът върху върховенството на правото като фундаментална предпоставка за успех на европеизацията (инт. 8, 15, 28, 29). Само в един случай намираме разбиране, че

процесът би следвало да се проведе по съвършено различен начин чрез цялостно преосмисляне на съдържателните отношения във връзката между *polity, politics, policies* (инт. 39).

Десета глава на дисертационния труд се явява заключение от проведеното изследване, поради което в нея се дават *аргументи за евристиката на анализа*:

1) Познавателното предимство на изследването не е само в плътността на емпиричната картина, разкриваща взаимодействието и напреженията между разширяване и присъединяване, но най-вече в предложеното обяснение на особеностите в българската интеграция в ЕС.²⁸ Евристиката се обоснова чрез способността на предложената концепция да показва детайлите като разкриващи общия характер на процеса. Това е направено по отношение на характерната особеност в преживяването на участието в него като „война“. Интензивната употреба на военни метафори за присъединяването към ЕС произтича от несигурността, високия политически залог, силно диференцираната и много упорита вътрешна и външна съпротива, и, съответно, личното свръхусилие²⁹. И на свой ред тази ценностна нагласа обуславя начин на политическо поведение, което удвоява несигурността процеса и отвежда към проблемност в резултата.

2) По отношение на политическите импликации, резултатът от изследването предоставя съдържателни и методологически стандарти за оценка на степента на адекватност на Новия подход в разширителната политика на ЕС към страните от Западните Балкани чрез разпознатите особености на тази политика, приложена към СЦИЕ а) под натиска на тогавашните ситуативни обстоятелства и б) в несъответствие с характера на задачата по европеизацията на обществата в тези страни.

3) По отношение на научната област, занимаваща се с политиката за разширяване на ЕС, в дух на приемственост с препоръчаната от Хюз и неговите съавторки изследователска ориентация към анти-позитивистки подход, проведеното изследване обяснява неадекватността на парадигмата на рационалния институционализъм чрез а) двупосочност на диалектичното взаимодействие между разширяване и присъединяване; б) форматираност на протичането на процесите от „зависимостта от изминатия път“, а не от рационални пресмятания; в) взаимното неразбиране на интеграционното взаимодействие поради следването на „формалната рационалност“ на гледната точка на ЕС и на „ценностната рационалност“ на българската гледна точка; г) повърхността на преноса на *acquis*, който позитивистката парадигма смята за

²⁸ „Емпиричната истина за този период се оказва значително по-неподредена и като цяло се разминава с литературата върху разширяването и европеизацията от първото десетилетие на новия век ...“ (Bechev 2020: 160).

²⁹ Членството на България в ЕС *се е случило*. То не идва в резултат от каквато и да е необходимост; то не е и произведено като резултат от приведени в сила обективни тенденции, т.е. не е резултат от наш политически контрол върху протичането на процеса. Задачата по присъединяване на България към ЕС се мисли като риск, където шанс, „отворен за кратко исторически прозорец, който всеки момент може да се затвори“ (инт. 29, сравни с инт. 7, 13, 17, 23, 26, 28, 31, 34, 35, 43 т.е. такова виждане се споделя от всеки четвърти).

природа на разширителната политика, зад който се разиграва реалната драма на собствено политическите отношения, които са същина на процеса; д) утвърждаване на перспективата на историзираната „разширена онтология на съзнанието“ (Мамардашвили) като адекватната към спецификата на предмета.

Генералният извод от проведеното изследване е, че политиката за разширяване на ЕС е била произведена от историко-контекстуални обстоятелства, а не се гради върху дълбочинно разбиране за естеството на решаваната политическа задача и върху преценка за адекватността на политическия подход и неговия инструментариум към спецификата на тази задача. Поради това очакването за по-добра ефективност на разширителната политика на ЕС, която ще продължава следващите години, предполага съвършено различно разбиране за естеството на тази задача и на произтичащия от нея политически подход.

ЦИТИРАНИЯ:

Аврамов, Р. 2007. *Комуналният капитализъм*. Том 1, 2, 3. София. Център за либерални стратегии.

Канев, Д. и Тодоров, А. (съст. и ред.). (2014). „Качеството на демокрацията в България“, С. Изд. Изток-Запад.

Карамфилова, Е. 2012. *България – член на ЕС: институционален (авто)портрет*, София, Издателство на СУ, „Св. Кл. Охридски“.

Костов, И. 2019. *Свидетелства за прехода 1989-1999*. София, Сиела.

Мамардашвили, М. 2004. „Класическият и некласическият идеали на рационалност“. В: *Класическа и некласическа рационалност. Избрано*. София: Изток-Запад.

Михайлова, Е. 2015. Законът, преходът, какво се случи и какво да се прави, https://www.bogdanbogdanov.net/bg_forum.php?page=discussion_show&discID=125.

Плачкова, А. 2020. *Демократизация чрез интеграция? Поуки от Източното разширяване на Европейския съюз*. София, УИ „Св. Климент Охридски“.

Попова, Л. 2022. *Социално-историческо конструиране на политическия процес на присъединяване на България към ЕС*, Дисертация за научно-образователната степен „Доктор“, СУ „Св. Кл. Охридски“.

Пунев, Б. 2022. *Конституционализъм и политическа култура*, София, Сиби.

Ферхойген, Г. 2020. Инт. за присъединяването на България към ЕС, в: Попова, Л. 2022. *Социално-историческо конструиране на политическия процес на присъединяване на България към ЕС*, Дисертация за научно-образователната степен „Доктор“, СУ „Св. Кл. Охридски“.

Христов, Ив. (съст.). 2012. (Не)станалото правено общество в България. София, Център за академични изследвания. Център за изследване на демокрацията. 1999. *Подготовка за преговори за членство на България в Европейския Съюз. Някои уроци от процеса на разширяване на Европейския съюз. Предизвикателства в подготовката на България за преговорите за членство в Европейския съюз*. София. ЦИД.

Ágh, A. 2008. „Democratization and Europeanization of the ECE Countries: Post-accession Crisis and Catching-up Process in the New Member States“. In: Ágh, At. and J. Kis-Varga (eds.) *New Perspectives for the EU Team Presidencies: New Members, New Candidates and New Neighbours*. Budapest: ‘Together for Europe’ Research Centre.

- Avramov, R. 2016. Bulgaria in Europe – Societal Legacies, Models and Targets. A Personal Outlook, in *Challenges of the EU Eastern Enlargement, Governance and Culture in the Black Sea Region*, 21/2016.
- Balázs, P. 1997. “The globalization of the Eastern enlargement of the European Union: symptoms and consequences”. In: Maresceau, M., (Ed.). 1997. *Enlarging the European Union: the relations between the EU and Central and Eastern Europe*, NY, Longman.
- Bechev, D., 2020. Living on the Periphery: Bulgaria’s Geopolitics Reconsidered. *Southeastern Europe*, 44(2), pp.157-176.
- Bozhilova, D. 2008. *Bulgaria's quest for EU membership: The Europeanization of policies in transition*. Author House.
- Cirtautas, A. M. and Schimmelfennig, F. 2010. 'Europeanisation Before and After Accession: Conditionality, Legacies and Compliance', *Europe-Asia Studies*, 62: 3, 421 — 441.
- Dimitrova, A. and Dragneva, R., 2002. Bulgaria’s road to the European Union: Progress, problems and perspectives. In *Perspectives on the Enlargement of the European Union* (pp. 139-164). Brill.
- Gateva, E. 2015. *European Union enlargement conditionality*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Grabbe, H. 2006. *The EU's transformative power. Europeanization through conditionality in Central and Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, NY.
- Haralampiev, K. and Dimitrov, G., 2016. Quantitative research approaches in support of the new EC framework to safeguard the rule of law in EU. *Regions and Cohesion*, 6(3), pp.20-51.
- Haralampiev, K., G. Dimitrov, S. Stochev. 2015. Measuring Sociopolitical Distances between EU Member States and Candidates: A New Path. *MAXCAP Working Paper Series*, No. 15, October 2015.
- Hillion, C., 2014. The Copenhagen criteria and their progeny. *EU enlargement (Oxford, Hart Publishing)*.
- Hillion, C. 2011. EU enlargement. in P. Craig and G. de Búrca (eds), *The Evolution of EU Law*. Oxford, Oxford University Press, 2011, pp. 187-216.
- Hughes, J., Sasse G. and Gordon, C. 2005. *Europeanization and Regionalization in the EU's enlargement to Central and Eastern Europe. The myth of conditionality*, Palgrave Macmillan, NY.
- Kochenov, D. 2014. „Overestimating Conditionality“. In: Govaere, I., E. Lanon, P. Van Elsuwege, St. Adam (eds.). *The European Union in the World: Essays in Honour of Marc Maresceau*. Martinus Nijhoff.
- Landaburu, E., 2007. The need for enlargement and differences from previous accessions.in: Vassiliou, G. (ed.). 2007. *The accession story: The EU from 15 to 25 countries*. Oxford University Press, UK.
- Ludlow, P. 2004. *The making of the new Europe: the European Councils in Brussels and Copenhagen 2002*. EuroComment.
- Maresceau, M., (Ed.). 1997. *Enlarging the European Union: the relations between the EU and Central and Eastern Europe*, NY, Longman. 3-22.
- Moravcsik, A. and Vachudova, M.A., 2003. National interests, state power, and EU enlargement. *East European Politics and Societies*, 17(1), pp.42-57.
- Nikolov, K., Simeonov, K., 2009. The Effect of EU accession on Bulgaria. *Enlarging the European Union: Effects on the new member states and the EU*, p.74.
- O'Brennan, J., 2006a. *The eastern enlargement of the European Union*. Routledge.

- O'Brennan, J., 2006b. 'Bringing Geopolitics Back In': Exploring the Security Dimension of the 2004 Eastern Enlargement of the European Union. *Cambridge Review of International Affairs*, 19 (1), pp.155-169.
- Popova, P. 2002. "Accession Negotiations", in *Monitoring of Bulgaria's Accession to the European Union, 2002*, Sofia, Sofita Inter.
- Piedrafita, S. and Torreblanca, J.I., 2005. The three logics of EU enlargement: interests identities and arguments. *Politique européenne*, (1), pp.29-59.
- Pridham, G. 2007. Unfinished Business? Eastern Enlargement and Democratic Conditionality. *Fride, Working paper* 36, April.
- Radaelli, C. 2004. "Europeanization: Solution or Problem", *European Integration online Papers (EIoP)*, Vol. 8 (2004), N° 16.
- Skålnes, L.S., 2005. Geopolitics and the eastern enlargement of the European Union. In Schimmelfennig, F. and Sedelmeier, U., (eds.). *The Politics of European Union Enlargement* (pp. 229-250). Routledge
- Schönfelder, B. 2005. Judicial independence in Bulgaria: a tale of splendour and misery. *Europe-Asia Studies*, 57(1), pp.61-92.
- Smith, K. 2003. The evolution and application of EU membership conditionality. In: M. Cremona, (Ed.). (2003). *The enlargement of the European Union*. Oxford, Oxford University Press. 105-139.
- Tatham, A.F., 2009. *Enlargement of the European Union* (Vol. 4). Kluwer Law International BV.
- Todorova, V., 2020. "The Rule of Law in Bulgaria: State of Play and Trends (after 2010)". *Southeastern Europe*, 44(2), pp.233-259.
- van Meurs, Wim, Robin de Bruin, Liesbeth van de Grift, and Carla Hoetink. (2018). *The unfinished history of European integration*. Amsterdam University Press.
- Vassiliou, G. (ed.). 2007. *The accession story: The EU from 15 to 25 countries*. Oxford University Press, UK.
- Wood, S. 2017. *Germany and East-Central Europe: political, economic and socio-cultural relations in the era of EU enlargement*. Routledge.

ПРИНОСИ:

1. Направени са фактологически плътно описание и типологически анализ на интеграцията в ЕС като *политическо взаимодействие* между България, осъществила *своя присъединителна политика*, и ЕС, реализирал *негова разширителна политика*, въз основа на *идентифицирани 8638 различни смислови акценти* в създадения за целите на изследването *Архив от спомени за българската интеграция в ЕС*, (който има и самостоятелна обществено-политическа, историческа и културна стойност).
2. Историята на българската интеграция в ЕС е представена в интерпретативна перспектива, в която а) *смисловата цялост* и б) *конкретните детайли* са с обща значимост, защото целостта получава своя съществен характер чрез връзките между значимите детайли, но всеки от тях е осмислен чрез принадлежността си към системната цялост, от която е елемент.
3. *Обяснена е собствено историко-политическата логика, по която е конструирано „разминаване между изискванията за присъединяване и задълженията на членството в ЕС“* още на равнище първоначален дизайн на политиката за разширяване, *пряко определящ начина на провеждане на подготовката за членство и нейния незавършен резултат.*
4. *Горепосоченото политическо взаимодействие е обяснено чрез конкретните насрещни действия на сложна мрежа от участници* от страна на ЕС – най-вече, страни-членки и институциите, измежду които се откроява Европейската комисия със собствената си многоравнищна структура, имаща различен дял участие във взаимодействието, а от страна на България са правителството, отделните министерства, институционалния механизъм за междуинституционална координация, дипломацията, интеграционните екипи и работните групи, а така също и структури на неправителствения сектор, всяко едно от изброените със собствена специфика в начина на участие в интеграцията в ЕС.
5. *Изяснена е особена качествена стадиалност на историческия процес, произтичаща от постепенното намиране на политическо решение за движещото противоречие, че присъединяването към ЕС трябва да стане, заради стратегическия интерес на европейската сигурност, но не може да протече, поради цивилизационната различност между пост-комунистическите общества, в частност България, и западноевропейските общества, върху чиито икономически и политически връзки е построен ЕС.*

6. В частност, *обяснено е твърде особеното, определящо политическо значение на присъединяването на България към НАТО като част от решението на проблема за сигурността в Европа*, имащ и невоенни измерения в борбата с международните трафици (на хора, оръжия, наркотици, контрабанда). Но тъкмо в тази перспектива проблемът оголва собствената слабост на българското общество - поради двойната му вътрешна несигурност, дължаща се на а) висока степен на криминализация на икономиката, политически покровителствана организирана престъпност и корупция и, произтичаща от това неефикасност на съдебната система, в комплект с несигурността на граничния контрол срещу всички трафици, както и б) твърде проблематично отношение към политиката на Русия към Европа и региона в частност. *Проведеният анализ е и обяснение на извънредната чувствителност на ЕС тъкмо към проблема за върховенството на правото в България (и Румъния).*
7. Проведеното изследване, чиито резултати отразява дисертационния труд, *по емпиричен път установява изключително диференцирано политическо отношение на страните от ЕС към присъединяването на България, създаващо неблагоприятен външнополитически контекст, който присъединителната ни политика е трябвало да преодолее.*
8. Отчитайки този контекст, е установен и обяснен смислово-ценностният профил на интегралната интерпретативна схема, която обяснява едновременно и *особената политическа роля на ЕК в присъединителния процес като „наш най-добър приятел, който изобщо не ни е приятел“*, но също и ролята на динамиката в геополитическата ситуация за разгръщането и timing-а на Източното разширяване на ЕС.
9. Изяснена е *особената историко-политическа логика, по чиято сила присъединяването към ЕС се схваща в абстрактно-ценностни категории и с фокус върху подписване на Договор за присъединяване в максимално бързи срокове, за целта на което политическото усилие в подготовката се концентрира и почти изчерпва от правната хармонизация с постиженията на правото на ЕС.* Тази политическа минимизация на задачата е цената за нейното условно успешно решение, доколкото договърът действително е подписан, но с цената на преминаването на предприсъединителната условност в следприсъединителна (Механизъм за сътрудничество и проверка), която и досега официално не е прекратена.
10. Анализът на фактите от българския път към членство в ЕС *категорично опровергава базисното допускане на рационалния институционализъм, според което продължителността на преговорния*

процес, (схващан като същина на подготовката за членство на страна кандидат), е функция от броя на преходни периоди за прилагането на *acquis*, които следва да се договорят. Броят на преговорните глави обуславя 5 на сто от определеността на продължителността в преговорите, а 95 на сто се дължи на други фактори. *Българският случай доказва, че основна причина за протяжността на преговорите по глави е тежестта на собствено политически проблеми, отвъд правните норми.*

11. Проведеното изследване е значимо в основно в две измерения:

- В политически план то е концептуално-методологическа рамка за аналитична оценка на иновацията в разширителната политика на ЕС към страните от Западните Балкани;
- В академичен план се предлага фактологически обоснова диалектична, историзирана алтернатива на позитивистката ориентация в мейнстрийма на изследванията върху политиката за разширяванията на ЕС, по чиято вътрешна логика политиката за разширяване на Съюза има „природа“ и тя е „пренос на правилата“, които разширителната условност третира като европеизация на националните общества и тъкмо оттук произтичат практически проблеми в съвременните последици от тази политика.

Нито едно от изброените изследователски постижения, а още по-малко техният синтез няма предходен прецедент в българската политология, а доколкото ни е известно, и в световната.

ПРИЛОЖЕНИЕ:

ВЪПРОСНИК за полу-стандартизирано интервю с участниците в процеса на подготовка на България за членство в ЕС:

- I. Кой е най-яркият Ви личен спомен от процеса на подготовка на България за членство в ЕС?
- II. Според Вас какво трябва да се знае за пътя на България към членство в ЕС, а – по една или друга причина – все още не се знае?
- III. Към момента на началото имаше ли някаква конкретна визия за целите на присъединяването на България към ЕС, отвъд общата идея да не изоставяме от останалите бивши соц-страни? Спомняте ли си да е имало официален форум, на който такава визия да е била обсъждана?
- IV. Имаше ли някакво устойчиво „разделение на труда” в екипите, работещи по подготовката за членство – примерно, тези в София, за разлика от тези в Брюксел; или работещи на политическо и на експертно равнище, или друго?
- V. Защо, според Вас, по някои преговорни глави преговорите приключват за по-малко от година, а по други преговорите се проточват над 3 години? Какво беше най-тежкото в преговорния процес?
- VI. Как на практика се изработваше позицията на страната ни по съответна преговорна глава, за която имате впечатление? Кой бяха преките участници в изготвянето на становище от наша страна? Има ли връзка между Националния план за развитие и работата по преговорните глави?
- VII. Спомняте ли си да е имало някакво участие на структури на НПО сектора или браншови организации в подготовката на българските позиции?
- VIII. Имаше ли министри, независимо от кой кабинет, които виждаха в членството на България в ЕС свой личен политически приоритет? Можем ли да говорим за личностен отпечатък върху начина, по който главните преговарящи Ал. Божков, Вл. Кисъв и М. Кунева водеха преговорния процес?
- IX. За първия програмен период на нашето членство в ЕС е имало предвиден бюджет от около 11 млрд. евро за оперативните програми, съответстващ на политическите ни приоритети. По какъв начин се определяха те?
- X. Имаше ли подкрепа за България от някои страни-членки на ЕС? Имаше ли страна, от която по-активно да черпим ноу-хау за подготовката си? Чия съпротива трябваше да преодоляваме? От какво се пораждаше тя?
- XI. Доколко е вярно, според Вас, че ЕК е била най-големият приятел на България по пътя към членство в ЕС?
- XII. Според Вас изразът „Евро-атлантическа интеграция” е повече отражение на реална тясна обвързаност на процесите на присъединяване към НАТО и ЕС или е просто удобна езикова формулировка?
- XIII. Спомняте ли си геополитически обстоятелства или сили да са повлияли силно на предприеждания процес?
- XIV. Според Вас България успя ли да се подготви за членство по време на преговорите? Смятате ли, че има нещо в процеса на подготовката, а след това и на самото присъединяване към ЕС, което е можело да стане “другояче”?
- XV. Кои, според Вас, са тримата експерти, които са ключово важни за този процес и задължително трябва да интервюираме?
- XVI. Бихте ли ни предоставили най-кратка биографична справка за опита Ви в евроинтеграционния процес, с която искате да сте представени в публичния архив?
 - Вид образование – Природни науки
 - Инженерни науки
 - Икономически науки
 - Право
 - Социални науки
 - Хуманитаристика
 - Медицински и сродни науки
 - Друго
 - Заемана позиция преди включването в евроинтеграционния процес
.....
 - Заемани позиции в хода на интеграционния процес
 - От..... г. до Г. -
 - От..... г. до Г. -
 - От..... г. до Г. -
 - Настояща позиция

Искрено благодарим за Вашето съдействие!